



Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA VE
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Serap DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019



Ardahan Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA VE
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ**

Serap DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA VE
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Serap DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

Serap Demir tarafından hazırlanan “Demokrat Parti’nin Türk Siyasi Hayatına ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” başlıklı bu çalışma, tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Onur AKÇAKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin MAMUR IŞIKÇI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Serap DEMİR

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğretim yesi zlem EŞTÜRK** danışmanlığında tarafımdan retilindiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Serap DEMİR

ÖZET

Serap DEMİR. *Demokrat Parti'nin Türk Siyasi Hayatına ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

Uzun süre tek partili dönemin etkili olduğu Türk siyasal hayatında ilk aşamada muhalefet partisi görevini üstlenen Demokrat Parti çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Demokrat Parti kuruluşundan kısa bir süre sonra halkın desteğini almayı başarmış ve 4 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidara gelerek siyasette on yıl boyunca aktif bir şekilde rol oynamıştır. Demokrat Parti güven duymadığı askeri bürokrasiyi değiştirmiş, dini meselelerde çeşitli uygulamalar getirmiş, Kore'ye asker çıkartılmasına karar vermiş ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gibi siyasi birçok karar almıştır. 1954'ten sonra ekonomideki sorunların artmasına paralel bir şekilde siyasette de hararetli yıllar yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle 6/7 Eylül olaylarının yaşanması, basını ve muhalefeti kontrol altına almaya yönelik müdahaleler, vatan cephesi ve tahkikat komisyonu gibi oluşumların kurulması siyasetteki dili sertleştirmiş ve toplumda huzursuzluğun artmasına yol açmıştır. Şüphesiz ki Demokrat Parti'nin politik kararlarını etkileyen en önemli unsur ekonomik göstergeler olmuştur. Bu nedenle çalışmanın son bölümünde, Demokrat Parti'nin on yıllık iktidar süresi boyunca, ekonomik kalkınma hamlelerinin neler olduğu ne derece başarı sağlandığı incelenmiştir. Demokrat Parti muhalefetteyken, tek parti iktidarının piyasaya yönelik müdahalesini eleştirmiş ve ekonomide liberal düzenin ilkelerinin geçerli olmasını savunmuştur. İktidara geldikten sonra ise özellikle ilk yıllarında bu anlayışı devam ettirdiği görülmüş ancak ekonomide elde edilen başarıların sürdürülememesi, uygulanmış olan iktisadi anlayışın değiştirilmesine neden olmuş ve devlet eli piyasalarda kendini hissettirmeye başlamıştır.

Bu dönemde ekonomik kalkınmanın temelini zirai kalkınma konulmuş, tarımda köklü değişiklikler yaşanmıştır.

Marshall yardımının büyük bir kısmının tarımsal uğraşlara yatırılmasıyla birlikte, ziraatta kullanılan ilkel yöntemlerin yerini makineler ve teknoloji almıştır. Tarlalara traktörlerin girmesi, çiftçiyi destekleyici politikaların uygulanması, kooperatifleşme, vergi reformu ve kredi kolaylığı gibi uygulamalar zirai dönüşümün göstergesi olmuştur.

Bu tez çalışmasında 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin, Türk siyasi tarihindeki çalışmaları hakkında bilgi verilmiş ve Demokrat Parti'nin ekonomik hayatta, özellikle tarım alanında nasıl bir değişim ve dönüşüm yarattığı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Demokrat Parti, Adnan Menderes, İç Politika, Demokrasi, Ekonomi, Tarım

ABSTRACT

Serap DEMİR. *The Effect of Democrat Party on Turkish Political Life and Turkish Economy*, Master's Thesis, Ardahan, 2019.

Democrat Party, which assumed the role of opposition party in the first stage of Turkish political life, where the single-party period was effective for a long time, was one of the important turning points of the transition to multi-party political life. Shortly after its founding, the Democratic Party succeeded in gaining public support and came to power with the May 4, 1950 general elections and played an active role in politics for ten years not trust the Democratic Party has changed the military bureaucracy, brought a variety of applications in religious matters, Korean soldier has decided to issue and Turkey has taken many political decisions such as NATO membership. After 1954, in parallel with the increase in the problems in the economy, fervent years began in politics. In particular, the events of September 6/7, interventions to control the press and opposition, the establishment of the front of the homeland and the investigation commission, such as the formation of political language has hardened the language of society and has caused unrest in society. Undoubtedly, the most important factor affecting the political decisions of the Democratic Party was economic indicators. Therefore, in the last part of the study, during the ten-year term of the Democratic Party, the successes of economic development moves are examined. When the Democratic Party was in opposition, he criticized the intervention of the single party power on the market and advocated the validity of the principles of liberal order in the economy. After coming to power, it was seen that it continued this understanding especially in its early years, but the inability to sustain the successes in the economy caused the economic understanding to be changed and the state began to make itself felt in the markets. In this period, agricultural development was the basis of economic development and radical changes were experienced in agriculture.

With the majority of Marshall aid invested in agricultural activities, the primitive methods used in agriculture have been replaced by machinery and technology. The introduction of tractors into the fields, implementation of policies supporting farmers, cooperatives, tax reform and ease of credit have been indicators of agricultural transformation. In this thesis, information about the activities of the Democratic Party, which came to power on May 14, 1950, in Turkish political history, was given and how the Democratic Party created a change and transformation in economic life, especially in agriculture.

Key words: Democratic Party, Adnan Menderes, Domestic Policy, Democracy, Economy, Agriculture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....
ETİK BEYAN.....
ÖZET.....	5
ABSTRACT.....	7
İÇİNDEKİLER	9
ŞEKİLLER DİZİNİ	12
ÇİZELGELER DİZİNİ	13
KISALTMALAR DİZİNİ	14
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu (1946-1950)	19
1.1. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İçinde Muhalefet.....	19
1.2. Dörtlü Takrir ve CHP'nin Tepkisi	20
1.3. Demokrat Parti'nin Programı.....	21
1.4. 1946 Belediye Seçimleri	23
1.5. 1946 Genel Seçimler	24
1.6. 1946 Seçimlerinden Sonraki Gelişmeler	26
1.7. Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi: Hürriyet Misakı ve Yeni Kadro	28
1.8. 12 Temmuz Beyannamesi ve Demokrat Parti'den Kopmalar	29
1.9. Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi.....	31
1.10. 1950 Seçimleri.....	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	35

2. Demokrat Parti İktidarı	35
2.1. 1950-1954 Arası Dönem	35
2.1.1. Askeriye ve Bürokraside Değişim.....	35
2.1.2. Ezanın Arapça Okunması	36
2.1.3. Mahalli Seçimler	36
2.1.4. Kore Savaşı ve NATO'ya Giriş.....	37
2.1.5. Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mal Varlığı Meselesi.....	38
2.1.6. Millet Partisi'nin Kapatılması	39
2.1.7. Köy Enstitülerinin Kapatılması	40
2.2. 1954-1957 Arası Dönem	42
2.2.1. 6-7 Eylül Olayları	44
2.2.2. Demokrat Parti Döneminde Basın.....	46
2.2.3. İspat Hakkı ve Hürriyet Partisi.....	47
2.3. Son Yıllar (1957-1960)	49
2.3.1. 4 Ağustos Kararları.....	50
2.3.2. Vatan Cephesi.....	52
2.3.3. Topkapı, Geyikli ve Yeşilhisar Olayları.....	55
2.3.4. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması	56
2.3.5. Öğrenci Olayları	59
2.3.6. 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
3. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikalarının Genel Görünümü.....	66
3.1. Tarım Politikaları.....	67
3.1.1. Kooperatifleşme	69
3.1.2. Marshall Yardımı ve Traktör Devrimi	72
3.1.3. Tarımda Vergi Reformu	75

3.1.4. Çiftçiyi Destekleme Alımları	77
3.2. SANAYİ POLİTİKALARI.....	78
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	88
EK 1. Dörtlü Takrir	97
EK 2. Demokrat Parti Programı.....	100
EK 3. Orijinallik Raporu.....	105
EK 4. Etik Kurul ya da Muafiyet İzni.....	106



ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Demokrat Parti Sloganı “Yeter Söz Milletindir!”	33
Şekil 2. 6/7 Eylül Olayları.....	45
Şekil 3. Hürriyet Partisi Amblemi.....	49
Şekil 4. Vatan Cephesi	53
Şekil 5. İnönü'nün Topkapı'da saldırıya uğraması	55
Şekil 6. Adnan Menderes'in tutuklanması	63
Şekil 7. Özel Yabancı Sermaye Miktarı (Milyon TL)	81

ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişme Seyri (1950-1960).....	70
Tablo 2. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Tarım Kredi Miktarları (1950-1960)	71
Tablo 3. Demokrat Parti Döneminde Bazı Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısındaki Gelişme	74
Tablo 4. Tarım İşçisinden Alınan Vergilerin Yıllara Göre Dağılım Oranları (%).....	77
Tablo 5. Türkiye'nin Dış Ticareti 1946-1960	83

KISALTMALAR DİZİNİ

DP	: Demokrat Parti
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBVK	: Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
MBK	: Milli Birlik Komitesi
555K	: 5. Ayın 5. Günü Saat 5'te Kızılay'da
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
HP	: Hürriyet Partisi
ENOSİS	: Kıbrıs'ın Yunanistan'a İlhakı
EOKA	: Kıbrıslı Rumların Milli Mücadele Örgütü (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MP	: Millet Partisi
DC	: District of Columbia
GİK	: Genel İdare Kurulu
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
TMVK	: Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı son bulduktan sonra oluşan yeni dünyanın egemen gücü demokrasi ilkeleri olmuştur. Batı'da gelişen bu durum Türkiye siyasi hayatını da etkisi altına almıştır. Savaş sonunda otoriter, faşist sistemler önemini kaybetmiş ve 24 Ekim 1945'te uluslararası bir örgüt olan Birleşmiş Milletler Kurulmuştur. Türkiye'nin Batı eksenli politika güdebilmesi için demokrasi ilkelerine uygun bir siyasal sistem oturtması gerekmiştir (Şahin ve Tunç, 2015, s. 47). Ülkede demokratik ilkelerin hâkim olabilmesi için seçimlerde birden fazla partinin yer alması gerekmiştir; çünkü çok partili seçim sistemi demokratik yönetimin koşullarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu süreç içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasal durum, değişen dış politika Türk siyasetine yön vermiş ve tek partili politika anlayışının yerine çok partili bir siyasal sisteme ortam sağlamıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaş'ında fiili olarak yer almamış olmasına rağmen savaşın getirmiş olduğu tahribat ve tehditleri oldukça fazla hissetmiştir. Tüm bu yıkıntı ve tehditlere karşın politik, ekonomik önlemlere başvurmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple 18 Ocak 1940 tarihinde *Milli Korunma Kanunu* çıkarılmıştır. Kanunun uygulanması sırasında ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları halkın, hükümete ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) olan güvenini sarsmıştır (Albayrak, 2004, s. 24-30). Bu dönemde Türk toplumunun temel gıda maddesi sayılan ekmeğin karneye bağlanmış olması ve ekonomik anlamda alınan diğer sert tedbirler CHP hükümetinin hem toplum tabanınca hem de partinin içerisindeki muhalifler tarafından eleştirilmesine neden olmuştur.

Elindeki ürünü tezgâhında sergilemeyi unutmuş olan bir esnafın uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış olmasına karşılık sahte ekmeğin hazırlayan ve devleti zarara uğratan kişilerin herhangi bir ceza almadan serbest kalması uygulamadaki eksiklikleri gözler önüne sermiştir. Bu durum toplumun adalet duygusunu incitmiştir. Toplumsal alanda büyük bir huzursuzluğa neden olan Millî Korunma Kanunu, CHP iktidarından sonra da uygulamada kalmıştır. Nitekim Demokrat Parti (DP) Hükümeti, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranın da etkisiyle, 1955 yılından itibaren Millî Korunma Kanununu tekrar uygulamaya başlamıştır. Sonuç olarak Millî Korunma Kanunu; savaş şartlarında ülkenin ekonomik istikrarını sağlamak için alınmış bir tedbir

olmaktan çıkarak hükümetlerin üretim araçları, üreticiler ve işçiler üzerinde bir kontrol mekanizması haline dönüşmüştür (Aydın, 2019, s. 426).

Dönemin hükümetini ekonomik alanda aldığı tedbirlerden bir diğeri ise uygulamada yaşanan sorunlardan dolayı oldukça fazla eleştiriye maruz kalan *Varlık Vergisi Kanunu*'dur. 12 Kasım 1942 tarihli ve 4305 sayılı kanun ile TBMM Varlık Vergisi Kanununu kabul etmiştir.

- *II. Dünya Savaşı nedeniyle her tarafı dünyanın güçlü devletleri tarafından çevrilen Türkiye'nin sıkıntılarını erteleyebilmek,*
- *Yükselen enflasyonu kontrol altına alabilmek,*
- *Mali dengelerin yerine getirilebilmesi için; tüccarlardan, emlak ve akar sahiplerinden ve büyük çiftçilerden bir defalığına alınması karar verilen ek vergidir (Yalçın, 2012, s. 315).*

Bu kanunun çıkarılmasındaki amaç, II. Dünya Savaşı'nda tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesinden dolayı büyük kazanç elde eden çiftçiler ve iktisadi şartların elverişsizliğinden faydalanan gayrimüslim tacirlerin bu muhtekir ticaret anlayışını vergilendirmektir. Aslında Varlık Vergisi, dönemin savaş koşulları altında servet sahiplerinden alınan ve benzerleri ABD, İngiltere, İsviçre ve Almanya gibi ülkelerde de sıkça rastlanan bir uygulamadır. Savaş giderlerinin büyük bir kısmını bir defaya mahsus olmak üzere karşılayabilmek için, bu ülkelerde de bu tür vergilerle karşılanmıştır. Getirilen Varlık Vergisi Kanunu hukuki anlamda bir problem yaratmamıştır. Fakat bu kanunun uygulamada Müslim, gayrimüslim ayrımcılığına ve çalışma kamplarına neden olmuş, sabit bir vergi oranının tespit edilememesi ve sürgünlerin yaşanması gibi nedenlerden ötürü yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Özenç ve Şahin, 2008, s. 87-98). Kanun 15 Mart 1944 tarihinde kaldırılmıştır.

Savaşın tarımsal ürünlere olan gereksinimi arttırması üzerine vergilendirmeye giden hükümetin diğeri bir ekonomik hamlesi *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (TMVK)* olmuştur. Kaldırılan Varlık Vergisinden sonra kırsalda yeni servetleri vergilendirmek maksadı ile 1925 tarihli Aşar vergisine benzeyen Toprak Mahsulleri Vergisi konulmuştur. Savaş koşullarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesiyle tarım ürünlerini tekrar vergilendirerek ekonomi ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 15 Mayıs 1943 tarihinde ve 6/1611 sayı ile meclise bahsi geçen vergi meclise sunulmuş

4 Haziran 1943 tarihinde de TMVK kabul edilmiştir. Bu vergi ile amaçlanan; ticari mülk sahiplerinin biriktirmiş oldukları serveti vergilendirerek, savaş sonucunda oluşan ekonomik sıkıntıları gidererek milli savunma ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Her ne kadar dönemin Başvekili Şükrü Saraçoğlu tarafından bu verginin, Aşar Vergisi'ne benzemeyeceği açıklanmış olsa da bahsi geçen vergilerin arasında belirgin bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Getirilmiş olan verginin savaş sonrası ortamın olumsuzluklarının ortadan kalktığı gün kaldırılacağı belirtilmiştir. Nitekim verginin geçici bir süre için konulmuş olduğu kanun metninden anlaşılmaktadır. Bu düzenlemenin daha öncekilerden farkı ise tarım ürünlerinden doğrudan doğruya vergi alınacak olmasıdır (Yavuz, 2015, s. 174).

Toprak ürünlerinden TMVK ile %10 oranında vergi alınması öngörülmüş dolayısıyla bu uygulama büyük toprak sahiplerinin işine gelmemiştir. Geniş toprağa sahip olan kesimden beklenen gelir elde edilemeyince vergi yükü küçük çiftçiye kalmıştır. Amaçlanan vergi miktarının ise sadece yarısı tahsil edilebilmiş ve Toprak Mahsulleri Vergisi 1946'da yılında kaldırılmıştır. Tüm bu vergi düzeninden yorulan halk artık hükümet ile iyiden iyiye yollarını ayırmaya başlamıştır denilebilir. Bu ekonomik bunalım ve halkın içinde bulunduğu vaziyet ileriki dönemde DP'ye yönelimin kolaylaştıran unsurlardandır (Yavuz, 2015, s.175).

Nitekim DP'nin kuruluşunda da bu toprak reformları etkili olmuştur. 1945 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde Toprak Reformu Kanunu tasarısının eleştirilmesi DP'nin kurulmasını sağlayan muhalif çıkıştır. Bu kanun tasarısı CHP içerisinde fikir ayrılıklarına neden olmuş ve bu fikir ayrılıkları beraberinde çok partili hayata geçişin yaşanmasına kaynaklık etmiştir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan (Dörtler) 1947 bütçe oylamasında aleyhte oy kullanmışlar ve "Dörtlü Taktir" adı verilen bir önergeyi sunmuşlardır. CHP bu önergeyi reddetmiş, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan CHP'den ihraç edilmiş Celal Bayar ise partiden istifa etmiştir. Partiden ayrılan Dörtler 7 Ocak 1946 tarihi itibarıyla DP'yi resmi olarak kurmuşlardır. CHP içerisindeki muhalif görüşlerin ayrışması sonucu ortaya çıkan ve sonrasında iktidara gelen DP Türkiye'de çok partili hayata geçişin dönüm noktasını oluşturmaktadır.

DP henüz yeni kurulmasına rağmen kısa sürede geniş halk kitlelerinin desteğini alabilmeyi başarmıştır. 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerden zaferle çıkan Demokratlar, 27 yıllık CHP iktidarını seçimle sona erdirmiştir. İktidarın kansız, kavgasız bir şekilde el değiştirmesi nedeniyle bu seçimler, Türk siyasi tarihinde “Beyaz Devrim” olarak adlandırılmıştır. DP, hükümeti boyunca yapmış olduğu ekonomik hamlelerle siyasette gerçekleştirdiği atılımlar gibi iktisadi alanda da yeni kapılar açmıştır. 1950 yılında yapılan seçimlerle birlikte iktidara gelen DP’nin siyasi hayatı 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe ile sona ermiştir.

Bu çalışmanın amacı kuruluşundan itibaren uzun süre tek partili hükümet dönemini yaşayan ve sonrasında çok partili hayata geçmiş olan Türkiye’nin iç siyasal hayatında DP’nin yeri ve bu partinin siyasal ve ekonomik hayatta getirmiş olduğu değişiklikleri tartışmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU (1946-1950)

1.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP) İÇİNDE MUHALEFET

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinde oluşan muhalif çıkış Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasına kaynaklık etmiştir. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak 1945 yılı bütçe görüşmelerinin yapıldığı sırada bütçe kanununu sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Muhaliflerin eleştirileri özellikle şu noktalarda toplanmıştır;

- Bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları,
- Ölçsüz emisyon,
- Hayat pahalılığı,
- Dar gelirlilerin ve özellikle memurların acı durumu,
- Vurgunculuk,
- Karaborsa,
- Vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği (Eroğul, 2014, s. 11).

Parti içindeki bu eleştiriler artık muhaliflerin CHP içerisinde siyasi hayatlarını devam ettiremeyeceklerinin ve siyasette yeni bir yapılanmaya gireceklerinin habercisi olmuştur. Yoğun bir şekilde eleştiriye maruz kalan 1945 bütçesi, 368 kabul, 5 red oyu almıştır. Red oyu kullanan beş kişi içerisinde DP'nin kurucu üyeleri yer almıştır. DP'nin kurucusu olan bu isimler Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü'dür (Eroğul, 2014, s. 11).

Meclise getirilmiş olan ve 14 Mayıs'ta görüşülmeye başlanan Toprak Kanunu tasarısı, parti içi muhalefet tarafından eleştirilen bir diğer konu olmuştur. Bu yeni kanundan, en çok toprak sahipleri rahatsızlık duymuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun tartışması mecliste şiddetli bir şekilde sürerken, kanun 11 Haziran 1945'te kabul edilmiştir. Ancak Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun kabul edildiği tarihten daha önce CHP parti grubuna "Dörtlü Takrir"i vererek muhalif tavırlarının yalnızca bütçeye ya da toprak kanununa yönelik olmadığını bütünüyle partiye karşı olduğunu göstermek istemişlerdi (Albayrak, 2004, s. 43).

1.2. DÖRTLÜ TAKRİR VE CHP’NİN TEPKİSİ

Çiftçiyi topraklandırma kanununu sert bir dille eleştiren Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, 7 Haziran 1945 tarihinde DP’nin kurulmasına zemin oluşturacak olan önergeyi CHP grubuna sunmuşlardır.

Dörtlü Takrir olarak adlandırılan bu önerge ile anayasanın halkçı özelliğini zedeleyen, TBMM’nin demokratik ilkelere uygun bir şekilde faaliyette bulunmasının önüne geçen kanunların ve CHP’nin parti tüzüğünde bulunan ve muhaliflerce demokratik görülmeyen bazı maddelerde değişiklik yapılması istenmiştir (Sancaktar, 2012, s. 53). Takrir Sahipleri bu önerge ile “*Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde, hakiki bir murakabenin [denetimin] sağlanmasını, demokratik müesseselerin [kurumların] serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden [kısıtlayan] bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin [değişikliklerin] hemen icrasını [yapılmasını]*” (Eroğul, 2014, s. 14) teklif etmişlerdir.

Bu önerge, 12 Haziran 1945 tarihinde yapılan CHP grup toplantısında değerlendirilerek reddedilmiştir. Önergenin reddedilmesi takrir sahiplerini yıldırmamış ve önerge tekrar Meclis’e getirilmiştir. Bu gelişmeler CHP’nin parti içindeki sorunlarının büyümesine yol açmış ve tartışmaların giderek büyümesi, Celal Bayar’ın milletvekilliğinden istifası ile sonuçlanmıştır. Bu olaylar neticesinde Adnan Menderes, dönemin gazetelerinden Vatan Gazetesi’nde içerisinde bulunduğu parti teşkilatının aykırı seslere karşı tahammül edemeyişini ve totaliter bir tavırla hareket edildiğini içeren yazıları kaleme almıştır. Bu tenkit yazılarından sonra Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP’den tasfiye edilmiştir (Apuhan, 2010)

1945 yılı içerisinde İsmet İnönü meclisin yeni toplantısının açılış konuşmasında şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik

olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasî partinin de kurulması mümkün olacaktır.”
(Cihan, 1993, s. 60)

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, İnönü ülkenin eksik olan yanını bir muhalif partinin bulunmaması olarak görmüş ve demokratik bir siyasal hayat için Demokrat Parti'nin kurulmasını onaylamıştır ve 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Demokrat halk telaffuzu ile “Demirkırat” siyasette yerini almıştır.

1.3. DEMOKRAT PARTİ'NİN PROGRAMI

Devlet başkanının ve iktidarın onayını alarak “Dörtler” 7 Ocak 1946'da DP'yi resmi olarak kurmuşlardır. Parti programı seksen beş madde ve iki ana bölümden (genel hükümler ve hükümet işleri) oluşmuştur.

Partinin genel ilkeleri birinci bölümde belirtilmiştir. Bu genel ilkeleri iki başlık altında toplamak mümkündür (Eroğul, 2017, s. 17).

- Liberalizm
- Demokrasi

Liberalizm hem hürriyetler açısından hem de iktisadi hayatı belirleyici yöntem olarak görülmüştür (Eroğul, 2014, s. 14). Diğer taraftan 1947'de kabul edilen ve partinin kapatılmasına kadar yürürlükte kalan parti programının ilk maddeleri, demokrasiyle ilgili olmuştur. Aile ve özel mülkiyet toplumun temel taşları olarak nitelendirilmiştir. Cumhuriyetçilik, çok partili sistem, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, sosyal adalet ve hür seçimler bu temelleri sağlamlaştıracak ve güvence altına alacak tedbirler olarak sayılmıştır (Madde 1-12). Demokratların parti programlarının özünü gerek anayasa da gerekse Halk Partisi programında yer alan, Cumhuriyet rejiminin dayandığı altı ilke teşkil etmiş fakat DP bunları liberal bir şekilde yorumlamıştır (Karpat, 2017, s. 490).

DP belli başlı hak ve özgürlükleri parti programında şu şekilde belirtmektedir; programının 4. maddesindeki ifade; “*Geniş ve ileri manası ile demokrasi, bütün millet*

faaliyetlerine millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurttaşın ferdî ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, menfaatlerde ahengi sağlamaktır” (TBMM Kütüphanesi, 1946, s. 1-2) şeklindedir. Programın 7. maddesinde de dernek kurma hürriyeti üzerinde de ısrarla durulmuştur. *“İşçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yükseköğretim talebelerinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz”* (TBMM Kütüphanesi, 1946, s. 1-2).

Parti programının 9. 10. ve 11. maddelerinde tek dereceli serbest seçim üzerinde durulmuş ve demokrasi görüşü, doğrudan partinin kuruluşunun amacını oluşturmuştur. Programın ilk maddesi bu görüşü doğrular niteliktedir; *“Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan DP, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur”* (Özçelik, 2010, s. 171).

13. maddede ise partinin milliyetçi yapıda olduğu vurgulanmıştır. *“Yurttaşlar arasında müşterek; bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz tüm yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanunî vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözüyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız Eğitim ve öğretim müesseselerimizi böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız”* (Demirel, 2016, s. 55).

Laiklik konusundaki hüküm (madde 14), *“Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır”* şeklindedir. Bu maddede hem laiklik ilkesinin din işlerinin devlet işlerinden ayrılması boyutu ele alınmış, hem de CHP'ye açık ve belirgin olmaksızın bir eleştiri getirilerek, laikliğin din aleyhtarlığı olmadığı ve din hürriyetinin en mukaddes hürriyetlerden olduğu vurgulanmıştır. Maddenin birinci kısmı Kemalist laiklik anlayışının

benimsendiğini ifade ederken, ikinci kısım bu anlayışın uygulamada din aleyhtarlığına dönüştürüldüğü eleştirisini getirerek partinin farklılığını, din ve vicdan hürriyetine verdiği önemin altını çizmek istemişlerdir (Demirel, 2016, s. 55).

Demokrat Parti'nin parti programında, yargı kademesinin yenilenecek kurulması istenmiş (Madde 27), üniversitelerin ilmi ve idari özerkliğe sahip olmaları gerektiğine değinilmiş (Madde 38) ve üniversite içerisinde araştırma enstitüleri kurulması vaat edilmiştir. Partinin iktisadi görüşü *“iktisadî hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususî teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır”* sözleri ile belirtilmiştir (Madde 42). Devlet tarafından kurulan işletmelerin verimlilik nedeniyle özel teşebbüslere devredilebilmeleri istenmiştir (Madde 47). Piyasalarda liberal görüşün hâkim olacağını ve devletin bu işleyişe müdahalede bulunmayacağı *“piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kat'î zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. Bu alanda devlete düşen en önemli vazife, rekabetin ortadan kalkmasını veya daralmasını önlemeğe çalışmak olmalıdır”* şeklinde belirtilmiştir (Madde 51). Ülke kalkınmasının tarıma dayalı olacağı ilan edilmiştir (Madde 54). Ayrıca, denk bütçe esası (Madde 71) vasıtasız vergilere daha fazla yer verilmesi (Madde 73) gerekliliği parti programında belirtilen belli başlı unsurlardan olmuştur (TBMM, 2008, s. 15).

1.4. 1946 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Demokrat Parti'nin kısa zamanda çok fazla destek görmesi İsmet İnönü'nün ve birçok CHP'linin, yıllarca yalnızca zayıf bir muhalefet partisinden öteye geçemeyeceğini düşündükleri DP'nin, bu tariften çok farklı şekil almış olduğunu, koyduğu amaçları hayata geçirebilecek hatta iktidar olabilecek kadar güçlü bir parti konumuna geldiğini işaret etmiştir (Karpuz, 2017, s. 241). DP'nin teşkilatlanma sürecinin devam ettiği bu dönemde, CHP meclisinin üyeleri 1946 Eylül'ünde yapılması beklenen belediye seçimlerinin tarihini, 1946 Mayıs'a almışlardır. 29 Nisan'da belediye seçimlerinin öne alınması kanunu görüşülüp kabul edilmiştir. Kanunun kabul edilmesi DP tarafından tepkiyle karşılanmış ve iktidar-muhalefet ilişkilerini iyice bozmuştu. Bunun üzerine DP belediye seçimlerine karşı boykot kararı almış katılım gerçekleştirmemiştir. DP

üyelerinin boykot ettiği belediye seçimlerine CHP ve MKP katılmıştır. Fakat seçimlerin sonucunu beklemeden bu seçimlerde hile yapıldığını ileri süren Milli Kalkınma Partisi, seçimlerin olduğu gün çekilme kararı almıştır (Toker, 1970, s. 154).

Dolayısıyla iktidar partisinin tek başına katılmış olduğu belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapılmıştır. Belediye seçim tarihinin daha erken bir tarihe alınmasıyla iktidar ile muhalefet arasındaki yaşanan gerginlik milletvekili seçimlerinin de öne alınmasıyla daha da artmıştır. İki parti birbirlerini adeta “düşman gibi” görmeye başlamıştır. Demokratlar, milletvekili seçimlerine katılma kararını bu gergin ortamda almışlardır. Söz konusu durum seçim propagandalarında da kendini hissettirmiştir. Türkiye’de ilk kez yapılan tek dereceli ve çok partili seçim oldukça sert propagandalarla geçmiştir (Burgaç, 2013, s. 166).

1.5. 1946 GENEL SEÇİMLER

CHP içerisinde ayrılarak kurulmuş olan DP’lilerin seçim süreçlerinde en fazla üzerinde durdukları konular; antidemokratik yasaların kaldırılması, seçimlerin dürüst, serbest ve yargı güvencesi dâhilinde yapılması, sıkıyönetim rejimi uygulamalarına son verilmesi ve bürokratik işlemlerde tarafsız davranılması olmuştur. DP bu isteklerde bulunurken CHP’nin seçimleri erkene almaya çalışması, partilerin önceliklerinin farklı olduğunu göstermiştir. DP seçim güvenliğine odaklanmışken CHP seçim tarihleriyle daha fazla alakadar olmuştur. Nitekim 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin erkene alınacağına dair söylentiler yayılmaya başlanmıştır. İsmet İnönü’nün olağanüstü kongreyi seçime yönelik görüşmek için toplantıya çağırması aslında bu söylentilerin asılsız olmadığını göstermiştir. DP’liler erken bir seçimin olmasına karşı çıkmıştır. Zira Adnan Menderes, seçim tarihlerini değiştirerek erkene alma gibi bir hamlenin Demokrat Parti’nin ilerleyişini durdurmak için yapıldığını dile getirmiştir. 1947’de yapılması düşünülen genel seçimlerin, bir yıl öne alınıp 21 Temmuz 1946 yılında gerçekleştirilmesi DP’nin teşkilatlanmasının önüne geçebilmek için amaçlanmıştır, ancak bu politika DP’nin kısa sürede büyümesine engel olamamıştır (Ahmad, 2015, s. 33).

Genel seçimler muhalefetin tüm tepkisine rağmen 21 Temmuz'a alınca DP'liler seçimleri daha önce yapmış oldukları gibi boykot etmeyi düşünseler de yapılan toplantılar neticesinde seçime girme kararı almışlardır. Bu süreçte seçim kampanyası büyük bir coşkuyla başlamıştır. Demokratlar, mitinglere oldukça önem göstermiş ve bu durum hükümet kanadını ilk defa girilecek çok partili seçim öncesi ciddi derecede endişelendirmiştir. Muhalefetin seçim kampanyasını anarşist yıkıcı bir hareket olarak niteleyenler dahi olmuştur. Demokratlar gergin bir siyasal atmosfer içindeki seçim sürecinde, mitinglerin huzur içerisinde geçmesine dikkat etmişlerdir. Öyle ki seçimlerden iki gün önce Adnan Menderes'in memleketi olan Aydın'da bir DP ocak başkanı, bir öğretmen ve Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası öldürülmüştür (Özer, 2015, s. 48).

Yapılacak olan seçimler için Demokrat Parti'ye hazırlanma fırsatı verilmemiş olmasına rağmen oldukça etkili ve hızlı bir seçim çalışması yürütmüştür. Tüm bu çalışmalar sonuç vermiş ve DP'yi destekleyenler alanları her geçen gün daha fazla doldurmuştur. Böylece 21 Temmuz 1946 seçimlerine DP'nin dikkat çeken yükselişi ile gidilmiştir.

Ancak yapılan bu ilk tek dereceli seçim, Türk siyasi hayatının belki de en çok eleştirilecek seçimleri olmuştur. Zira seçimlerde yapılan usulsüzlük, o dönem muhalefetinin yıllarca propaganda aracını oluşturmuştur (Albayrak, 2004, s. 90). Genel seçimlerin, özellikle vilayet merkezlerinde Cumhuriyet Halk Parti mensubu devlet görevlileri tarafından baskı yapıldığı iddia edilen bir süreçte gerçekleşmesi, seçimle ilgili çıkan söylentilerin en önemlileri arasındadır. Örneğin DP'liler Muğla'da gerçekleştirilen seçimlerde usulsüzlüklerin olduğuna ilişkin olarak itirazlar edilmiştir. Aynı durum Kayseri'de de rastlanmış, seçimde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla itirazlar yapılmıştır. Tüm bu iddialar, 1946 genel seçimlerini Türk siyasi tarihinde "tartışmalı" seçimler olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Şahin ve Tunç, 2015, s. 47). Seçimler açık oy ve gizli sayım döküm usulüne göre yapılmıştır. Oyların açık bir şekilde kullanılması seçmeni de her türlü baskıya açık hale getirmiştir. Oy sayım işleminin kapalı bir şekilde gerçekleştirilmesi, usulsüzlüklerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Seçim sonuçlarına göre 395 CHP adayı, 66 DP adayı ve 4 bağımsız aday kazanarak milletvekili olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1946a, s. 1). Seçimler neticesinde Kütahya milletvekili olan Adnan Menderes'e göre, seçim sürecinde yapılan baskılar ve

usulsüzlükler, CHP'nin hala tek partili dönemdeki siyasi anlayışı devam ettirmeye çalışmıştır. Oysaki siyasette geline nokta CHP'ye demokrasinin gelişebilmesi için çeşitli görev ve yükümlülük vermiştir. Ancak, CHP muhalif partiye yönelik sert ve antidemokratik tavır almış ve yeni kurulmuş muhalif partinin teşkilatlanmasına fırsat tanımadan seçimleri ani bir karar ile erkene alınmıştır (İnan, 2006, s. 139).

Genel seçimlerin erkene alınması ile gerilen siyasi ilişkiler yumuşamadan, 1 Eylül'de, il genel meclisleri seçimi yapılmıştır. Bu seçimde de yine aynı gerekçelerle tartışmalar yaşanmıştır. DP, usulsüzlük iddiasıyla 56 ilçede seçimden çekilme kararı almıştır. Sonraki süreçte de buna benzer itirazların ardı arkası kesilmemiştir. Seçimlerin üzerinden üç ay geçmesine rağmen mecliste, bir sözlü soru neticesinde yine seçimler tartışma konusu olmuştur. Demokratların en önemli şikâyetleri ise köylerde jandarma baskısı altında yapılan oylamalar oluşturmuştur (Eroğul, 2014, s. 25).

1.6. 1946 SEÇİMLERİNDEN SONRAKİ GELİŞMELER

5 Ağustos 1946 yılında yeni TBMM toplanmış, İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanı, Kazım Karabekir ise Meclis Başkanı seçilmiştir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçimini alkışlamayan Demokratlar meclis komisyonlarının seçiminde de oy kullanmamışlardır.

Bu protesto niteliği taşıyan hareketleriyle DP'liler meclisin meşruluğunu sorguladıklarını göstermek istemişlerdir. Hükümet, programını okunup güvenoyu almak isteyince Demokratlar, program üzerine değerlendirmede bulunmak için görüşmelerin iki gün sonraya bırakılmasını istemişler ancak bu talepleri reddedilince salonu terk etmişlerdir. Oylama sırası geldiğinde ise aleyhte oy kullanmışlardır (Cumhuriyet Gazetesi, 1946b).

Artık bir muhalif partiye sahip olan meclisin ilk gündem maddelerinden biri basın özgürlüğü konusu olmuştur. Savaş döneminin koşulları içerisinde sıkı denetime tabi olan basın için yeni kanuni düzenlemelerin getirilmesi öncelikli meselelerden olmuştur. Demokratlar insan hakları, basın hürriyeti kavramları ön plana çıkarmaya çalışırken, Recep Peker hükümeti devletin esas alındığı ve basın hürriyetinin devletin yapısını

tehdit etmeyecek düzenlemeler içermesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Hükümetin fikirleri doğrultusunda sunulan kanun teklifi muhalefetin itirazlarına rağmen kabul edilmiştir. Kanunda gazete ve dergilerin mülki amirler tarafından kapatılabilir olması muhalefet tarafından antidemokratik bir uygulama olarak nitelenmiştir. Bu arada savaş yıllarının beraberinde getirdiği olumsuz havanın ekonomiyi derinden etkilemesi ve paranın dörtte bir oranında değer kaybetmesi muhalefetin eleştirdiği konuların başında gelmiştir. Yaşanan kısmi devalüasyon, ekonomik olarak perişan hale gelen memurlara zam yapabilmek için birçok ürüne ve taşımacılığa getirilen zamlar şikayet ve hoşnutsuzlukları daha da arttırmıştır. Peker hükümeti ise yönetim aleyhinde olumsuz beyanlarda bulunan bazı partiler ile çok sayıda gazete ve dergiyi kapatmış ve tutuklamalar gerçekleştirilmiştir. Bu yaptırımlar demokrasinin egemen olacağı bir siyasal düzene, kavuşma idealinin hayli sancılı geçeceğini göstermiştir (Özer, 2015, s. 50).

İktidar ve muhalefet arasındaki en önemli anlaşmazlıklardan biri bütçe konusunda olmuştur. DP'liler hükümetin mecliste sunduğu 1947 yılı bütçesini şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. Adnan Menderes, bütçe açığından ve gittikçe bozulan iktisadi ve mali durum için köklü tedbirlerin alınmayışından, artan bürokrasiden ve tarımın yeteri derecede desteklenmediğinden rahatsızlık duyduklarını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1946b, s. 15-23).

Adnan Menderes 1947 bütçesini şu sözlerle eleştirmiştir:

“Bütçede sıhhat yoktur. Bütçede isabet yoktur. Milli politika her şeyden evvel, iktisadi teşkilatlanma ve cihazlanma işidir. İktisadi bünyesi kuvvetlendirilmeyen omuzlara yükletilen külfetler karşısında memleket iktisadiyatının gelişmesi şöyle dursun, gerilemesi mukadderdir. Maliyeci zihniyetiyle iktisadi kalkınma olamaz. İsraf ve lüks almış, yürümüştür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ıstırap, bu hatalı tasarrufların neticesidir”
(TBMM Tutanak Dergisi, 1946a, s. 291).

Adnan Menderes'in eleştirilerini cevaplamak için kürsüye çıkan dönemin başbakanı Recep Peker, Adnan Menderes'in eleştirisini “*Maraz bir psikopat ruhun ifadeleri*” olarak görmüş ve önemsememiştir. Tartışmanın neticesinde DP'liler meclisten ayrılmış

ve sekiz gün süreyle boykot etmişlerdir. İsmet İnönü iktidar ve muhalefet arasındaki gerilimin daha fazla tırmanmaması için aracılık yapmış ancak pek başarılı olamamıştır. DP'nin her geçen gün biraz daha fazla destek görmesi iktidar tarafından yapılan baskılarında aynı oranda artmasına sebebiyet vermiştir (Ahmad, 2015, s. 39).

Demokratların, siyasî hayatlarının ilk yılını gergin bir atmosfer içinde geçirmişlerdir. Ancak bu gerginlik birtakım kazanımları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle, çok partili siyasi hayat Türkiye'de, zor koşullar altında olsa da hayat bulmuştur, bu başarıda DP büyük rol üstlenmiştir. Halk siyasal tercihte bulunabilecek alternatif bir partiye kavuşmuştur (Şahin ve Tunç, 2015, s. 55).

1.7. DEMOKRAT PARTİ'NİN BİRİNCİ KONGRESİ: HÜRRİYET MİSAKI VE YENİ KADRO

DP'nin kuruluşunun birinci yıldönümünde yani, 7 Ocak 1947'de toplanan ve beş gün boyunca süren büyük kongre demokrasi tarihimizde önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyet Tarihinde ilk kez bir muhalif parti iktidarın karşısında yer alabilmiştir. 906 delegenin katıldığı, herkesin fikrini hür bir şekilde aktarabildiği bir toplantı olmuştur. (Mete, 1947, s. 49).

Kongre açıldıktan sonra Kenan Öner başkanlığa seçilmiş, arkasından da Celal Bayar açılış konuşmasını yapmış ve konuşmasında, partinin geçmişini ve karşılaşılan zorlukları anlatmış ve demokrasinin gelişmesinde bundan sonraki atılması gerekli adımlar ve alınması gerekli önlemler üzerinde durmuştur. Üç başlıkta belirlenen bu önlemler şöyle özetlenebilir;

- Anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi,
- Seçim Kanununun güvenceli hale getirilmesi,
- Devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması,

Bu üç madde kongre hazırlıklarının amaçlarını oluşturmuştur. Ayrıca, ilk gün Ege bölgesinde yer alan delegeler tarafından verilen bir önergede, bu konuların oluşturulacak özel komisyon aracılığıyla incelenmesine oybirliğiyle kabul edilmiştir (Eroğul, 2014, s. 32). DP'nin bu kongrede almış olduğu kararlar "*Hürriyet Misakı*"

(yemini) olarak adlandırılmıştır. Büyük Kongre demokratik görüntüsüyle basın ve halkı DP'ye yakınlaştırmıştır. Ancak DP'nin parti içindeki birliğin bozulabileceği yönünde ilk sinyalleri vermiştir (Ulus Gazetesi, 1947, s. 1). Hürriyet Misakı'nın içeriği ise özetle, seçim kanununun değiştirilerek genel oy ile gizli oy açık tasnifin getirilmesi, cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması ve halkın özgürlüklerini kısıtlayan kanunların anayasadan çıkartılması gibi gayet demokratik taleplerden oluşmuştur (Durç, 2010, s. 80).

Çalışmaların yoğun bir şekilde geçtiği birinci büyük kongrede, partinin yönetici kadrosunun seçimi için 548 delege oy kullanmış, yapılan genel başkanlık seçiminde 541 oy alan Celal Bayar parti başkanlığına seçilmiştir. İdare kurulunun yeni seçilen üyeleri ise; Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer olmuştur (Albayrak, 2004, s. 104).

1.8. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ VE DEMOKRAT PARTİ'DEN KOPMALAR

12 Temmuz Beyannamesi hükümet ile muhalefet arasında güvenlik hissiyatı oluşturma amacı taşıyan, bir cumhurbaşkanlığı bildirisini olarak adlandırılmıştır. Karşılıklı çıkarların gözetildiği bu bildiride, muhalefet kanadına verilmiş olan güvence ilerleyen süreç içerisinde iktidar tarafından ortadan kaldırılamayacağı, iktidar kanadına verilmiş olan güvence ise muhalefetin illegal yollara başvurmuyacağına garanti edileceği olmuştur (Akın, 2005, s. 98). Bu bildiri, Türkiye için dönemin şartları ele alındığında bu teminatın her iki taraf için de sağlanması olumlu bir gelişme olmuştur.

İsmet İnönü, bu bildirisinde iktidar ve muhalefet cephesiyle yapmış olduğu görüşmeleri anlatmış ve iki taraftan da beklentilerini ifade etmiştir. Bildirinin amacı, hükümet ile muhalefet arasındaki düğümlenen ilişkileri tarafsız bir şekilde çözüme kavuşturmak olarak açıklanmıştır. İnönü, çok aşırıya kaçmadıkları sürece iki tarafın yakınmalarının haklılıkları olabileceğini belirtmiştir. İnönü'nün bu ifadelerinden, muhalefetin baskı yönündeki iddialarını kabul ettiği anlaşılmıştır. İnönü, iki partiye de eşit mesafe ile durduğunu, *“ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan*

muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak gerekir” sözleriyle ortaya koymuştur (Uran, 1959, s. 475).

12 Temmuz Bildirisi ülkenin artık çok partili hayata tam anlamıyla geçtiğinin belgesi niteliğinde görülmüştür. İnönü bu bildirisini ile muhalefetin gelişmesi yönünde çok önemli katkı sağlamıştır. Bildiri sonrasında iktidar ve muhalefet arasında buzlar tamamen erimemiştir. DP içerisindeki “müfrit”leri zaptetmek için tuttuğu iki yönlü politikanın bundan sonra da sürdüğü görülmüş, İnönü’nün ise partiler üstü durumunun benimsediği bir döneme girilmiştir (Akın, 2005, s. 99).

12 Temmuz Beyannamesi, Türkiye’nin siyasi tarihi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnönü, bu bildiriye demokrasi yolundaki bazı engellerin kaldırılmasında çok önemli bir adım atmıştır. Bildirinin sonuçları şunlardır:

1. Recep Peker ve kabinesi tasfiye edilmiştir.
2. Demokrasiye yeteri kadar inananların her iki parti içinde tasfiyelerine yol açmış ve iki tarafta parti içinde bölünmelere sebebiyet vermiştir.
3. Cumhurbaşkanı’nın kamuoyuna tarafsız görüntü sergilemesi, Cumhurbaşkanı’nın kamuoyunun takdirinin kazanmasına yol açmıştır.
4. DP’nin mutedil bir yola girmesine yol açmış, böylece çıkabilecek büyük problemler engellenmiştir.
5. İsmet İnönü, demokratik ülkelere karşı, Türkiye’nin bu rejimi benimsediğini ve sürecin istikrarı için kararlı olduklarını göstermiştir. Bu bildiri, her iki tarafta yer alan bazı partilileri memnun etmemiş ve birtakım eleştirilere maruz bırakmıştır (Albayrak, 2004, s. 121-122).

12 Temmuz Bildirisinin muhalefet ve iktidar cepheleleri arasında bir yumuşama yaratması DP içerisindeki aşırıların tepkisini çekmeye neden olmuştur. Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Kemal Silivri, Hazım Bozca gibi isimler Haysiyet Divanı’na verilerek partiden çıkarılmıştır fakat olaylar bu isimlerin partiden çıkarılmasıyla durulmamıştır. Bu milletvekillerinin Haysiyet Divanı’na sevki esnasında Genel İdare Kurulu’nun bu girişimi karşısında bazı kurul üyeleri bu duruma karşı çıkmıştır. Bu üyeler partiyi parçalamak suçu ile Haysiyet Divanı’na verilmiştir. Partinin kuvvetli isimleri arasında olan; Yusuf Kemal Tengirşek,

Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç ve Hasan Dinçer gibi isimler kararı protesto ettiği için partiden ihraç edilmiştir (Bozdağ, 1975, s. 41).

Milletvekillerinden bir kısmı, ihraç edilenlerin büyük kongre tarafından kesinleşeceği zamana kadar grup toplantılarına alınmalarını savunmuşlardır. Bu düşünceleri kabul edilmeyince grup toplantılarına kendileri de katılmayarak protesto etmişlerdir. Böylece DP Meclis Grubu üyelerinin yarıya yakınını kaybetmiştir. Yaşanılan bu hadise atladıktan sonra genel merkeze sadık sadece 31 milletvekili kalmıştı. Bu ayrışmaların ideolojik bir temelini olmadığını kanıtlayan unsur ise anlaşmazlığın örgütün tamamına yayılmamış olmasıdır. Parti teşkilatı esas bünyesi itibariyle Genel İdare Kurulu'na bağlı kalmıştır (Eroğul, 2014, s. 53).

1.9. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

DP ikinci büyük kongresini 20 Haziran 1949 tarihinde Devlet Yeni Sergi binasında, 1700 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1949, s. 1). Kongre içinde yapılan seçimle kongre başkanlığına seçilen isim Dr. Ekrem Hayri Üstündağ olmuştur. Başkanvekilliklerine Memiş Yazıcı ve Sıtkı Yırcalı seçilmiş, gelinen süreçte DP ilk kongresinden sonra hızla ilerlemiş ve 12 Temmuz Beyannamesi ile varlığını güvence altına almıştır. Fakat o sırada parti içinde yaşanan bazı sıkıntılardan dolayı, meclis grubunun yarıya yakınını kaybetmiş ve ilk kongrede seçilen Genel İdare Kurulunun (GİK), üçte birinden fazlasını ihraç etmek durumunda kalmıştır (Gaytancıoğlu, 2011, s. 29).

Genel Başkan Bayar, kongrede Genel İdare Kurulu'nun hazırlamış olduğu raporu okumuştur. Bu raporda, 12 Temmuz Bildirisinden sonra iktidarın uygulamalarını umut verici bulan Celal Bayar, halen seçim sisteminin güvenilirliği konusunda yasaların çıkmamış olmasını, antidemokratik yasaların kaldırılmamış olmasını, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmamış olmasını, Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilemeyen bölümleri olarak görmüş ve eleştirmiştir. Bu raporun önemli bir bölümünde, iç muhalefetin yürüttüğü ve "bozguncu hareket" olarak nitelendirilen olaylara ayrılmıştır. İkinci Büyük Kongre de, Birinci Kongre'de olduğu gibi demokratik ortamda başlamış ve devam etmiştir (Albayrak, 2004, s. 137-138).

Kongrede Celal Bayar, din hürriyeti esas olmakla birlikte gericiilik yolunda sömürülmesine olanak verilmeyeceğini belirtmiş, komünizmi tehlike olarak gören Bayar bu tehlikenin de önleneceğini ancak bunun bir baskı vesilesi olmadan çözüleceğine dikkat çekmiştir (Eroğul, 2014, s. 63). İkinci Büyük Kongre’de CHP’nin iktidardan vazgeçmeme olasılığı dahi tartışılmıştır. Kongrede ayrıca, Genel İdare Kurulunun raporunda seçim dışında herhangi bir yolun gayrimeşru olduğunu, üç dört yıldan beri mütemadiyen kanun dairesinde mücadele edildiği ve edileceği hukuk devleti prensibinin tahakkukunun buna bağlı olduğu vurgulanmış ve Milli Teminat Andı yayınlanmıştı (Akın, 2002, s. 913).

Milli Teminat Andı adıyla tanınan ana davalar komisyonu raporu işte bu hava içinde ve oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Bu rapor ile seçimlere ilişkin huşular şöyledir; seçimlerde millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlama zorunluluğu vardır, dolayısıyla oylara tecavüz halinde, vatandaşlar meşru müdafaa durumunda kalmış olacaklar ancak bu müdafaa kanuni yollarla yerine getirilecektir, ne var ki vatandaşlarını bu durumda bırakan idareler, milletin husumetiyle karşı karşıya kalacaklardır. Kongre iktidara bu sert uyarısını yaptıktan sonra seçimleri yenilemiş ve dağılmıştır. Parti başkanlığına ise yine Celal Bayar getirilmiştir. Yeni seçilen GİK’te yine kurucular ve taraftarları egemen hale gelmişlerdir (Eroğul, 2014, s. 64).

1.10. 1950 SEÇİMLERİ

1946 yılı seçimleri sonrasında seçim sistemine karşı eleştirilerin devam etmesi seçim kanununun değiştirilmesine neden olmuş ve yeni seçim kanunu tasarısı 7 Şubat 1950 günü mecliste görüşülmeye başlanmıştır.

16 Şubat 1950’de 342 oy ile kabul edilen yasa 171 madde ve 7 geçici maddeden oluşmuştur. Kabul edilen yeni seçim kanunu ile gizli oy, açık sayım-döküm, çoğunluk sistemi esas alınmış ve iktidar partisine tanınan haklardan muhalefet partisine de tanınarak radyodan yararlanabilmeleri, Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulması ile de seçimlerin yargı güvencesi ile gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Getirilen bu yeni yasanın

demokratik ilkelere daha uygun olduğu kabul edilebilir. 1950 seçim kampanyaları 1946 seçimlerine kıyasla daha hareketli geçmiştir. Seçim sürecinde DP'nin sloganı “Yeter Söz Milletindir!” olmuştur. Slogandan da anlaşılacağı gibi DP kampanyasını kişi üzerinden değil millet üzerinden yürütmeyi amaçlamıştır (Karadeniz, 2018, s. 642).



Şekil 1. Demokrat Parti Sloganı “Yeter Söz Milletindir!” (DYP, 2019)

14 Mayıs 1950’de gerçekleşen seçimlerde kamuoyunun genel kanaati seçimleri DP’nin kazanması halinde seçimlerin iptal edileceği yönünde olmuştur. Seçimlere katılım oranını %89,3’e ulaşmıştır. Seçim sonuçlarına göre DP 4.241.393 oyla (%53,3) dört yüz sekiz milletvekili kazanmış, CHP ise 3.176.561 oyla (%39,9) altmış dokuz milletvekili ile parlamentoya girmiştir. Millet Partisi ise 250.414 oyla ve %3,1 oy oranıyla yalnızca bir milletvekili kazanabilmiştir (Yücel, 2001). DP'nin üstünlüğü ile sonuçlanan 14 Mayıs 1950 seçimleri çoğunluk seçim sistemine göre yapılmıştır. Bu seçim sistemi, bir ilde en çok oyu alan partinin o ilin bütün milletvekillerini kazanacağını içermiştir (Apuhan, 2010).

Böylece CHP’nin getirmiş olduğu seçim sistemi kendi aleyhinde sonuçlar doğurmuş ve İnönü bu sonuç üzerine “muhalafet gibi şerefli bir vazifede” memleket için çalışacaklarını ifade etmiştir. Bu sonuçlar DP yanlıları tarafından “*Beyaz İhtilal*” olarak

adlandırılmıştır. Çünkü büyük bir iktidar değişikliği, kansız kavgasız bir şekilde gerçekleşmiştir. Seçim sürecinden sonra Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan, Başbakanlığa ise Adnan Menderes getirilmiştir. Böylelikle siyasi hayatta yeni bir dönem başlamıştır (Anadol, 2004, s. 64-65).



İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

2.1. 1950-1954 ARASI DÖNEM

DP iktidarı, demokrasinin pekiştirilmesi için gerek duyulan her türlü yeniliğin yapılacağı, Cumhuriyet'in temel değerlerinin korunacağı ve geçmiş anlaşmazlıkların geride bırakılacağı sözü ile göreve başlamıştır (Beyoğlu ve Satan, 2014) Birinci Menderes Hükümeti programlarını 29 Mayıs günü meclise sunmuştur. 2 Haziran günü program mecliste görüşülmüş, CHP'lilerin cevap hakkı Meclis Başkanı Refik Koraltan tarafından kısıtlanınca, yeni muhalefet, meclisi terk etmiştir. 1946-1950 yılları arasında Demokratların CHP iktidarına uyguladıkları boykotaj yöntemini bu defa CHP kanadı Demokratlara uygulamıştır (Akın, 2002, s. 914).

2.1.1. Askeriye ve Bürokraside Değişim

Tek parti döneminde CHP tabanının çoğunluğunu bürokrat ve askerler oluşturmuştur. Bu nedenle İsmet İnönü'nün ordu üzerinde büyük bir etkisi vardır. Demokrat Parti iktidarından hoşnut olmayan ordu mensupları İsmet İnönü'ye ne yapmaları gerektiğini dahi sormuşlardır. Dolayısıyla ordunun bu hali DP hükümetine karşı önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu sebeple DP iktidarının siyasette yapmış olduğu ilk hamle bu tehdit unsurundan kurtulmak, DP hükümetine güven vermeyen askeri bürokraside değişiklik yapmak olmuştur. Bu değişikliğin yerinde olduğunu gösteren bir diğer gelişme ise 1950 seçimlerini DP'nin kazanması üzerine, ordunun üst kademelerinde bulunanlar tarafından *“seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı”* gerekçesiyle İsmet İnönü'ye, seçimlere müdahale teklifinde bulunulmuş olmasıdır. İnönü ise bu teklife *“millet iradesine saygılı olunması gerektiği”* cevabını vermiştir (Birand ve diğerleri, 1991).

Tüm bu gelişmeler neticesinde hükümet bir darbe girişimine karşı ordu içerisinde daha önce benzeri görülmemiş şekilde bir değişiklik yapmış ve üst düzey komutanlar önemli ölçüde başka görevlere kaydırılmış veya emekli edilerek ordudan tasfiye edilmiştir (Milliyet Gazetesi, 1950). Böylece her alanda iktidarın DP'nin elinde olduğu gösterilmek istenmiştir.

2.1.2. Ezanın Arapça Okunması

DP iktidarı dini konularda da çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. İlk olarak Ezanın Türkçe okunmasıyla ilgili kanunda değişiklik yaparak ve bu konudaki kararı din görevlilerine bırakmış ve ezanın yeniden Arapça okunmasının önü açılmıştır (Beyoğlu ve Satan, 2014, s. 280). Sonraki süreçte 16 Haziran 1950 tarihinde TBMM'ye sunulan tasarısinın kabul edilmesiyle, Türkçe ezan yerine Arapça ezan okunmasının önündeki engeli kaldırmıştır (Avşar ve Emre Kaya, 2017, s. 148).

Ezan geleneksel bir anlayışla, orijinal hali ile aktarılmak istenmiş olabilir ancak bu şekilde anlaşılması ana dili Türkçe bir toplum için çok zorlaşmıştır. Bu durum, din ve devlet işlerinin birbirinden kesin olarak ayrılması gerekliliğini benimsemiş bir ülkede, siyasetin çoğunlukla dini merkezli yürütüldüğünün bir göstergesi olmuştur. Din olgusu üzerinden propaganda yapılması ve bu alandan çeşitli kazanımlar sağlanmaya çalışılması siyasette pragmatist davranıldığını göstermiştir.

İkinci olarak, tek parti döneminde kaldırılmış olan dini eğitim ve öğretim yeniden getirilmiştir. Din dersleri ilkokullarda 4. ve 5. Sınıfların ders programlarına eklenmiştir.

Çocuğunun din dersi almasını istemeyen veliler için dilekçe yoluyla okul idaresine başvurma şartı getirilmiştir. Din dersi almak istemeyenlerin bu şekilde teşhir edilmesi, hem okul hayatında hem de toplumsal hayatta ötekileşmenin yaşanmasına sebebiyet verecek bir değişiklik olarak görülmüştür (Taşdöven, 2013, s. 66).

2.1.3. Mahalli Seçimler

13 Ağustos 1950 yılında gerçekleşen yerel yönetim seçimlerinden DP bir kez daha ezici bir üstünlükle çıkmıştır. 3 Eylül 1950 belediye seçimlerinde de başarısını sürdüren Demokratlar 600 belediyenin 560'ını kazanmıştır.

Zafer öylesine büyük olmuştur ki Adnan Menderes, kendine özgü üslubuyla: *“Türk milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti”* demiştir. Bir ay sonra, 15 Ekim'de yapılan il genel meclisi seçimlerini de

yine Demokratlar kazanmıştır. Artık, siyasal iktidar kurumları, bürokrasisi ve yerel yönetimleriyle, devlet mekanizması bütünüyle DP'nin eline geçmiştir. CHP ise arka arkaya uğradığı yenilgilerden bir türlü sıyrılamamış, bir gölgeden öte varlık gösterememişlerdir (Eroğul, 2014, s. 93).

2.1.4. Kore Savaşı ve NATO'ya Giriş

DP iktidarı döneminde dış politikada, Batı merkeze alınmıştır. Bu nedenle batı öncülüğünde oluşturulan kuruluşlara (özellikle siyasi, askeri, ekonomik) üye olabilmek adına faaliyette bulunmuştur. 1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'nin NATO'ya üye olma sürecini hızlandırmıştır (Akkaya, 2012, s. 6).

Kuzey Kore karşısında savaşan Güney Kore'ye destek veren Amerika'nın yanında yer almak, Batı dünyasına yaklaşmak için iyi bir fırsat olarak görülmüştür (Özer, 2015, s. 78). Türkiye'nin DP ile dış politika da yeni bir anlayış benimsediğinin göstergesi Kore Savaşı'na katılma kararı almış olmasıdır. Türkiye Cumhuriyet tarihinde ilk defa hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının adını bile bilmediği bir ülkede savaşa girilmiştir (Bağcı, 2007, s. 20).

Bu süreçte yaşanan gelişmeler Türkiye tarafından yakından takip izlenmiştir. Kore'ye asker gönderme kararı için bir toplantı yapılmıştır. Başbakan Adnan Menderes'in Yalova'daki yazlığında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katılımının gerçekleştiği Bakanlar Kurulu toplantısından sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve muhalefetin görüşü alınmadan 25 Temmuz 1950 tarihinde Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklanmıştır. O sırada muhalefette olan CHP, kararın anayasaya aykırı olduğunu belirten bir açıklamayı 25 Temmuz'da yayımlamıştır (Sezgin, 1995, s. 8).

Zira böyle bir kararı alacak mercinin TBMM'dir. Meclisin alması gereken bir kararı, özellikle ülke sınırları dışındaki bir savaşa asker çıkartma gibi önemli bir kararı Demokrat Parti hükümetinin tek başına alması ve adeta meclisin yok sayılması, her fırsatta demokrasi vurgusu yapan bir partinin savundukları ve eyleme döktükleri arasında büyük bir çelişkinin olduğunu gözler önüne sermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyetler Birliği "süper güç" olarak doğmuş ve savaş sırasında ortaya çıkan politik çatışma belirginleşerek bu devletlerin önderliğini yaptığı bir yanda batılı ve diğer yanda sosyalist devletlerden oluşan iki kutuplu bir dünya sistemi ortaya çıkmıştır. 4 Nisan 1949'da ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz Washington D.C.'de bir araya gelerek bu yeni dünyadaki güvenlik ve askeri tehlikelere karşı Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamışlardır. Fakat bu antlaşmanın uluslararası bir örgüte dönüşmesi ve savunma konusunda bir ittifak stratejisinin belirlenmesi Kore Savaşı nedeniyle olmuştur. (Doğan, 2005, s. 69-73) Örgüt kurulurken üye ülkelerle toplu savunma sistemi kurmak ve iktisadi, kültürel bağların gelişmesini sağlamak amaçlanmıştır.

Türkiye'nin petrol bölgelerine yakın olmasının stratejik önemi nedeniyle ABD Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasını İngiltere ve Fransa'ya teklif etmiştir (Kürkçüoğlu, 1972, s. 43). Eylül 1951 yılında yapılan NATO görüşmelerinde Türkiye'nin pakta üye olması yönünde karar alınmıştır.

Türkiye'nin NATO güvenlik şemsiyesi altına girmesi, beraberinde Batı'nın felsefi, ekonomik ve siyasi özelliklerine yakınlaşmasını getirdi. DP iktidarı, böylece en önemli dış politikalarından birini gerçekleştirmiş görünüyordu. Bu durum, hükümeti oldukça rahatlatı ve tüm ilgisini iç politikaya kaydırması neticesini vererek iktidarını sağlamlaştırma çabalarına hız verdirtilti (Beyoğlu ve Satan, 2014, s. 281).

2.1.5. Halkevlerinin Kapatılması ve CHP'nin Mal Varlığı Meselesi

İktidarın el değiştirmesi ile birlikte 1932 yılında kurulan halkevlerinin statüsü de değişmiş, halkevleri muhalif parti adına icraatta bulunan kuruluşlar olarak görülmüştür. Bu nedenle Demokrat Parti iktidarı döneminde Halkevlerinin varlıkları sorgulanmaya başlanmıştır. Tek partili dönemde önemli bir kültür, eğitim merkezi olarak işlev gören halkevlerinin işleyişine yönelik olarak yapılan eleştirilerin en başında bu kuruluşların CHP'ne bağlı kuruluşlar olduğu halde devlet bütçesinden desteklenmeleri gelmiştir (Ahmad, 2006).

Demokrat Parti iktidarı bu oluşumlara aktarılacak ödeneğin bulunmadığı gerekçesiyle kapatma kararı almıştır. Halkevleri ve Halkodalarının kapatılmaması için çeşitli öneriler getirilmiştir. Siyasi amaçlar gütmeyen kuruluşlar olarak sadece kültürel alanda faaliyette bulunmaları istenmiş, hatta okul yaptırılması teklifinde bulunulmuştur (Beyoğlu ve Satan, 2014, s. 283). Ancak tüm bu önerilere rağmen Halkevlerinin kapatılmasına ilişkin çıkarılan kanun meclisten geçmeyi başarmıştır. 8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasa ile toplam üye sayısı 468 olan mecliste 340 evet oyu almıştır. Yasa 11 Ağustos 1951 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve böylece Halkevleri tarih olmuştur (Özdemir ve Aktaş, 2011, s. 260).

Dönemin siyasal hayatı açısından önem arz eden bir diğer olay olan malvarlığı meselesi yine CHP'ye yönelik gelişmiştir. Halkevlerinin kapatılmasının ardından CHP'nin malvarlığının hazineye devredilmesi istenmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 187).

Halkevlerine ve CHP'nin haksız olarak edindiği söylenen mallara ilişkin kanun 8 Ağustos 1951'de kabul edilmiştir. Kanunun gerekçesinde uzun müddet iktidarı elinde bulunduran CHP'nin, iktidarda bulunmaktan kaynaklanan nüfuz ve otoritesini kendi varlığını güçlendirme ve mali kudretini arttırma yolunda kullandığı, bu durumun kamu vicdanını rahatsız ettiği belirtilmiştir. Kanunun TBMM'de görüşülmeye başlandığı 6 Ağustos'taki oturumda CHP milletvekilleri görüşlerini açıkladıktan sonra salonu terk etmişler. İnönü ise bütün bu işlemlerin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Kanunun 11 Ağustos 1951'de yürürlüğe girmesinden sonra halkevleri binalarının ve kanun kapsamına giren, aralarında CHP genel merkezinin de bulunduğu CHP'ye ait taşınmazların eski sahiplerine ya da hazineye devredilmesi işlemlerine başlanılmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 187).

2.1.6. Millet Partisi'nin Kapatılması

DP muhalefete karşı mücadele yelpazesini genişletmiş, “aşırı sağ ve sol akımlar” olarak değerlendirdiği kurumların üstüne gitmeye başlamıştır (Taşyürek, 2009, s. 70).

Millet Partisi (MP) kuruluşunun ilk yıllarında sınırlı bir etkiye sahip iken zamanla muhafazakâr kesimlerin desteği artmış, bu durum DP içinde kaygıya neden olmuştur (Albayrak, 2004, s. 208-213). Adnan Menderes, DP grup toplantısında Millet Partililer için şunları söylemiştir; “*Dindar başka, mürteci başkadır. Dinle alakası olmayan bu adamlar mürtecidir. Dini siyasete alet etmek sureti ile iktidara gelmeye çalışmaktadırlar.*”(Yeni Sabah Gazetesi, 1953)

1948 yılında, DP’den ayrılmış olanlar tarafından kurulmuş olan Millet Partisi aşırı sağ olarak adlandırılmış ve din anlayışı anayasaya açıkça aykırı bulunması sebebiyle 8 Temmuz 1953 tarihinde kapatılmıştır. Parti daha sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi adı altında yeniden kurulmuştur(Karpat, 2017, s. 508).

2.1.7. Köy Enstitülerinin Kapatılması

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte köye hizmet götürme girişimleri çeşitli sebeplerden dolayı tamamlanamamıştır. 1930 ve 1940 yılları arasında köylere çeşitli hizmetleri götürmekte yetersiz kalmıştır. Bu dönemde nüfusun yaklaşık yüzde sekseninin köylerde yaşamasına rağmen, köylerde okul sayısı yeterli değildir. Az sayıdaki okula da kentlerden gönderilmiş, bu öğretmenler köylerde görev yapmakta zorlanmışlardır. Çünkü köylünün ihtiyaç duyduğu eğitim yalnızca okuryazarlıkla sınırlı kalmamış aynı zamanda bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve bilinçli, ilkel yöntemlerden sıyrılmış tarımsal üretim gibi konularda da eğitim gerekli görülmüştür. Bu nedenle köylünün sorunlarını anlayabilecek, köylüye yol gösterecek yeni bir aydın tipine gereksinim duyulmuştur. Bu aydın model yine köylü içerisinde çıkarılmış, Köy Enstitüleri sayesinde köylünün dilinden anlayan eğitimciler oluşturulmuştur. Büyük eğitimci İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüsü sisteminin kurucusu olmuştur (Aysal, 2005, s. 270).

Köy Enstitüleri fikir olarak 1935 yılında oluşmuş üç yıl sonra ön uygulamaları yapılmış ve 1940 yılında yasallaştırılmıştır. 17 Nisan 1940 tarihinde Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un gayretleri ile 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu çıkarılmıştır.1948 yılından sonra Köy Enstitüsü sayısı 21’e yükselmiştir (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018, s. 266).

Köy Enstitülerine sadece köyde yaşayan gençler alınmış ve eğitimlerini tamamlayan gençler köylere öğretmen olarak atanmıştır. Bu gençler normal öğretmen ücretinden daha az miktarda ücretle çalışmışlar buna karşılık olarak tarım arazisi sahibi edilmişlerdir. Köy Enstitülerini, köylüler, eğitimciler, öğrenciler birlikte çalışarak inşa etmişlerdir. Enstitülerde verilmiş olan eğitimde dersler kültür, tarım, teknik olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bir haftalık ders planında kültür dersleri 22 saat, diğer iki bölüm dersleri ise 11 saat görülmüştür. Ancak uygulamada tarım ve teknik derslerin üzerinde daha fazla durulmuştur. Ders konularını tarih, coğrafya, Türkçe, yurttaşlık bilgisi, fizik, kimya, matematik, tabiat ve okul sağlığı, el yazısı, resim-iş, beden eğitimi ve ulusal oyunlar, müzik, askerlik, ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi, zirai işletmeler ekonomisi, bahçe ve tarla ziraatı, sanayi bitkileri ziraatı, zootekni, kümes hayvanları bilgisi, arıcılık ve ipek böcekçiliği, balıkçılık ve su ürünleri, ziraat sanatları oluşturmuştur. Görüldüğü gibi enstitülerde müfredat oldukça kapsamlı ve öğrencilerin becerilerini geliştirecek düzeyde, uygulamaya yönelik, zengin içeriklerle donatılmıştır (Doğan, 2014, s. 8).

Enstitüler sayesinde köyün ve köylünün sorunlarını ortaya koyan ilerici bir kuşak yetiştirilmiştir. Ancak çeşitli çevreler tarafından enstitü aleyhinde eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Farklı nedenlerden kaynaklanan eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Enstitülere sadece köylü çocukları almak ve enstitüden mezun olanların yine köylerde görev yapması, köylü-kentli ayrımını yani sınıf farklılığı doğuracaktır. Bu ayrışmanın Anayasanın Halkçılık ilkesi ile çeliştiği vurgulanmıştır.
2. Enstitülerde verilen eğitim sol görüş eksenli ve komünist ideoloji odaklı görülmüştür.
3. Öğrencilerin okulların inşasında, tarım ve teknik uygulamalarında, temizlik ve bakım işlerinde çalıştırılması Sovyet Rusya'yı ve komünist rejimleri hatırlatmıştır. Bu tür eğitim Milliyetçilik ilkesine ters düştüğü belirtilmiştir.
4. Enstitülerin yönetim kadrosunun genellikle solcu kişilerden meydana geldiği söylenmiştir.

5. Enstitülerdeki karma öğretimin, Türk aile ve ahlâk anlayışına uymadığı düşünülmüştür.
6. Köylülere getirilmiş olan yükümlülükler, fazla bulunmuş özellikle yurdun ulaşımı güç bölgelerinde tek tip okul binası projesinin uygulanması yapım giderlerini daha da arttırmıştır. Bu yükümlülükler Anayasanın eşitlik ilkesine de aykırı görülmüştür (Aysal, 2005, s. 277).

Muhafazakâr kesim enstitüleri en çok, din dersinin gösterilmemesi ve karma eğitim sistemi üzerinden eleştirmiştir. Öğrenci, eğitmen ve köylünün çalıştırıldığı, yükümlülüklerinin gereğinden fazla olduğu vurgulanmıştır. Enstitü müdürlerine verilmiş olan yetki genişliği kontrol mekanizmasının zayıflamasına neden olduğu düşünülmüştür (Akandere, 2017, s. 310).

Enstitülere yönelik yapılmış olan eleştirilerin ardından CHP iktidarı döneminde, 7 Ağustos 1946'da sağ eğilimli "Recep Peker Kabinesi" kurulmuş ve Milli Eğitim Bakanlığına Reşat Şemsettin Sirer getirilmiştir. Sirer, İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinden uzaklaştırmıştır. Yeni bakanın amacı, Köy Enstitüleri'ni "milli" görüş eksenli dönüştürmek olmuştur. 1947'de enstitülerin işleyişi durdurulmuştur. 4274 ve 5210 sayılı yasalarla köylerde gerekli olan çeşitli konutların yapımını devlet üstlenmiştir. Enstitülere verilmiş olan demirbaşlar geri alınmış ve bunların dışında Hasanoğlan'daki Yüksek Köy Enstitüsü ile bütün eğitmen kursları kapatılmıştır. Dolayısıyla Köy Enstitülerinin kapatılma süreci CHP iktidarı döneminde başlamıştır denilebilir. Ancak Enstitülere tamamen son veren Demokrat Parti hükümeti olmuştur. Zira DP'nin ilk kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev alan Tevfik İleri döneminde çıkarılan 27 Ocak 1954 tarihli ve 6234 sayılı kanun ile Köy Enstitüleri öğretmen okullarına çevrilerek kapatılmıştır (Aysal, 2005, s. 281).

2.2. 1954-1957 ARASI DÖNEM

2 Mayıs 1954 yılında yapılan genel seçimler sonucunda DP ezici bir galibiyetle çıkmayı başarmış, 541 milletvekilinden 503'ünü kazanmıştı. Böylece 1950 seçimlerine kıyasla oy oranını arttıran Demokratların halkçı imajı kuvvetlenmiştir.

Bu seçim sonuçlarında alınan başarıda Adnan Menderes isminin büyük bir katkı sağlaması ve oyların bu ismin ağırlığına veriliyor olması, partiden ziyade kişiye oy verilmesi, tek adama bağlı bir hükümetin işleyeceği izlenimi yaratmıştır. Nitekim Adnan Menderes'i eleştirenler üzerinde bırakmış olduğu bu intiba, aydınların iki önemli kalesi olan basın ve üniversitelerin önemsenmemeye başlanması ile kuvvetlenmiştir. Menderes'in farklı fikirlere gerek duymadan tek başına yönetim anlayışı DP'yi destekleyen Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Turan Güneş gibi liberal akademisyenleri DP'den uzaklaştırmıştır (Ahmad, 2015, s. 67).

DP ikinci dönem seçimleri de kazanmasına rağmen, devlet içerisinde özellikle yargı, ordu, üniversiteler ve basın üzerinde tam olarak etkili olmaması, baskıcı bir tutum sergilemesinde etkili olmuştur (Özer, 2015, s. 91). Ancak demokrasilerde işleyişin bu şekilde olması gerekliken, yani hükümet baskısı altında işlemeyen bir basın, yargı, üniversite gerekliken bu oluşumlar üzerinde tam bir söz hakkı istemek DP'nin, demokrasi açmazı olarak görülmüştür.

30 Haziran 1954'te çıkarılan kanunla Kırşehir ilçe haline getirilmiştir. Bunun sebebi Kırşehir halkının Millet Partisi'ne ve onun devamı olan Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermiş olmasıdır. Aynı zamanda CHP'ye daha fazla oy verdiği için Malatya bölünmüş ve Adıyaman ili oluşturulmuştur (Özer, 2015, s. 91). Böylece Demokrat Parti kendine oy çıkmayan veya rakiplere fazla oyun çıktığı illeri adeta cezalandırmıştır.

5 Temmuz'da memurları kontrol altına alacak olan bir yasa çıkarılmış ve memur güvencesi ortadan kaldırılmıştır. Bu yasayla hükümete gerek gördüğü anda memurları emekliye ayırıp (emeklilik için belli bir zaman çalışma koşulu kaldırılarak), işten el çektirme hakkı tanınmıştır. Çıkarılan bu kanunla uygulanacak tüm işlemlere yargı yolu kapanmıştır. DP'nin muhalefeti susturma çabaları bunlarla sınırlı kalmamış, CHP iktidarını demokratik uygulamalarda bulunmadığı gerekçesiyle eleştiren DP, iktidara geldikten sonra basın, sendika ve derneklerin çalışmalarına sınırlandırmalar getirmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 24). Muhalif gazeteciler mahkeme kararlarıyla uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. DP'nin istediği gibi faydalandığı radyo hükümetin yayın organı olarak işlev görmüş ve diğer siyasi partilere kapatılmıştır. İktidar kendi içindeki muhalif sesleri de partiden uzaklaştırılmıştır. Tüm bu kısıtlamalar

beraberinde muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkilerin sertleşmesi sonucunu doğurmuştur (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 24).

2.2.1. 6-7 Eylül Olayları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz sömürgeleri içerisinde bağımsızlık isteği hız kazandığı dönemde, Enosis'i (Kıbrıs ile Yunanistan'ın birleşmesi hayali) gerçekleştirmek için Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü (EOKA) adında bir Rum terör örgütü kurulmuştur. Örgüt Kıbrıs Türk halkına saldırılarda bulunmuştur. Bu saldırıların Türkiye'de duyulmasından sonra Kıbrıslı Rumlara karşı aleyhte bir kamuoyu oluşmuştur (Çavdar, 2013, s. 109). 5 Eylül 1955 tarihinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'teki doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu arasında bir bombanın patlatıldığı açıklandı. Adnan Menderes bu haberin radyodan yayınlanması için talimat verdi. Aynı saatlerde *İstanbul Ekspres* gazetesi bu haberi kamuoyuna "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" şeklinde duyurması ile siyasi hayatımıza 6-7 Eylül olayları olarak geçen tahrip ve yağma hareketinin fitili ateşlenmiş oldu.

Büyük gruplar Taksim Meydanı'nda protesto için bir araya gelerek, "Ya Taksim ya ölüm" ve "Kıbrıs Türk'tür Türk kalacaktır" sloganları atmışlardır. Sanki gizli bir el, kitleleri bir anda sokaklara dökmüştür. Rumlara ait dükkânlar ve evler yıkılıp yağmalanmıştır (Demir, 2007, s. 44). Bu yakıp yıkma hareketi daha sonra kontrolden çıkarak tüm İstanbul'a yayılmıştır. Şehrin hemen hemen her yerinde kiliseler, işyerleri, evler tahrip edilmiş yağmalanmış ve ateşe verilmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 268). Tüm bu yaşananlara hükümetin, kolluk kuvvetlerinin ve hatta itfaiyenin bile neredeyse duyarsız kalması olayların şiddetinin artarak devam etmesine neden olmuştur

Bu tutum nedeniyle DP'ye muhalif aydın, entelektüeller hükümeti olaylara müdahale etmede geç davranmada birinci derecede sorumlu tutarken dış dünya nezdinde de hükümet suçlanmıştır (Taşkesen, 2017, s. 23). Olaylar sırasında gerçekleşen otorite boşluğu iktidar ile muhalefeti mecliste karşı karşıya getirmiş ve çeşitli tartışmaların da yaşanmasına neden olmuştur (Burçak, 1998, s. 318).



Şekil 2. 6/7 Eylül Olayları (Alper ve Uygun, 2019)

Hükümet ve devletin askeri kanadı, olayın gerçek faillerinin araştırmasını yapmak yerine komünistleri suçlama yoluna gitmiştir. 7 Eylül’de yayımlanmış olan bir hükümet bildirisinde olaylarla ilgili olarak “*dün gece İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrike ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır*” denilmiştir. Nitekim Aziz Nesin, Kemal Tahir, Hasan İzzettin Dinamo gibi solcular olaylardan sonra tutuklanmış ancak davaları beraat ile sonuçlanmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 270).

Yaşanan bu hadiselerden sonra Kıbrıs Türk’ür Cemiyeti kapatılmış, İstanbul, Ankara ve İzmir’de sıkıyönetim uygulanmış, devlet üst kademelerinde değişikliğe gidilmiştir. İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve Ankara Valiliği’ne yeni isimler getirilmiştir (Tutan, 2018, s. 144). Malları yağmalanan ve çeşitli zarara uğrayan Rum vatandaşlara tazminat ödenip yardımda bulunulmuştur.

6-7 Eylül olaylarından sonra Rum azınlık iyice tedirgin olmuş ve mallarını mülklerini satarak Yunanistan'a gitmeye başlamışlardır. Başlarda yavaş olan bu gidiş daha sonra hız kazanmış Rumların büyük bir kısmı İstanbul'dan ayrılmıştır (Gülen, 2005, s. 94).

Yoğun provokasyonla gerçekleştirilen olaylar, bu toprakların gördüğü utanç günlerinden olmuştur. Dönemin hükümetinin olayları engellemede yetersiz kalması ve daha önceden çeşitli ihbarların olmasına rağmen gerekli önlemlerin alınmaması bir güvenlik zafiyeti olduğunu göstermiştir (Gürkan, 2016).

2.2.2. Demokrat Parti Döneminde Basın

DP hükümeti muhalefetteyken basının özgür bir şekilde hareket etmesi gerektiğini savunmuş nitekim iktidarının ilk yıllarında da bu düşüncüyü devam ettirebileceği uygulamaları hayata geçirmiştir. Bunun en açık örneğini Basın Kanunu oluşturmuştur.

Demokratlar 1931 Matbuat Kanunu'nun hükümete tanımış olduğu geniş salahiyeti kaldırmış ve gazete çıkarabilmek için izin alma zorunluluğu yerine bildirimde bulunmak yeterli görülmüştür. Basın suçları Toplu Basın Mahkemeleri'nde yargılanacağı ve bu husus basına güvence sağlayacağı belirtilmiştir. Ancak basına tanınmış olan özgürlüğün sınırsız olmadığını ve hapis tehdidinin kaldırılmadığını da belirtmek gerekir. Zamanla basın için bir bakıma ılımlı gözükken hava sertleşmiş ve yerini DP ile özleştirilen basına baskı ve sansür almıştır (Seven, 2015).

Muhalefette olduğu süreç boyunca özgürlüklerin ve demokrasinin savunuculuğunu yapan DP iktidar koltuğuna geçtikten sonra, demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından sayılan özgür basını kontrol altına almaya çalışmıştır

DP Hükümeti'ni eleştiren bir yazı yazdığı için Ulus Gazetesi başyazarı olan 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, 24 Eylül 1954 tarihinde 26 ay hapse mahkûm edilmiş ve 1 Aralık 1954 tarihinde de cezaevine gönderilmiştir. 3 ay gibi bir süre sonra serbest bırakılsa da bu olay, DP'nin basına ve gazetecilere yönelik olarak ileride gerçekleştireceği cezalar, mahkemeler, duruşmalar, tehditler, sansürler ve kovuşturmaların fitilini ateşleyen ilk gelişme olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle 6-7 Eylül olaylarının yaşanmasında etkili olduğu gerekçesiyle basına karşı

büyük bir baskı girişimine başlanmıştır. Haberlerin verilmesinin yasaklanması, haberlere uygulanan sansürler, gazetecilere baskılar ve gazete kapatmaları, 6-7 Eylül 1955 Olaylarının sorumlusu olarak basının görülmesi ve cezanın basına kesilmesi olarak gösterilebilir (Bulunmaz, 2012, s. 207). Devam eden süreçte ise basına yönelik farklı şekillerde baskı yapılmıştır. 1954 yılında çıkarılmış olan bir kanuna dayanılarak 20 kadar gazeteci tutuklamak, gazete kâğıtlarına zam yapmak, sayfa büyüklükleri sınırlandırılmak gibi. 6 Haziran 1956'da başlayan ve 16,5 saat süren Meclis toplantısında İsmet İnönü, “*Tasarıların kapalı ve karanlık bir rejime dönme arzusu taşıdığını*” söylemiştir. *Neşir Yoluyla ya da Radyo ile Yahut Toplantılarla İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun*'da değişiklik öngören yasa ve *Basın Kanunu*'nda değişiklik istenen tasarılar mecliste kabul görmüştür (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 292).

Basın, özellikle 1950-1960'lı yıllarda gündemi belirleyen ve siyasette adeta arena niteliği gören bir şekle bürünmüştür. DP iktidarı basından faydalanarak kamuoyunun desteğini almaya çalışmış ancak ekonomik ve toplumsal vaatlerini yerine getirmeye çalıştığı siyasal düzlemde, toplumsal buhran yükseldikçe basının muhalefeti de artmıştır. Demokratlar muhalefetteyken basın hürriyetini savunduğu halde, baskıcı yasal düzenlemeler ve yöntemlerle basını susturma yoluna gitmiş; iktidar yanlısı basını ise resmi ilanlar, kâğıt tahsisi, örtülü ödenek gibi yöntemlerle desteklemiştir (Çakır ve Yavalar, 2017, s. 268).

2.2.3. İspat Hakkı ve Hürriyet Partisi

İspat hakkı, gazetecilerin çıkarmış oldukları haber nedeniyle haklarında dava açılması durumunda, habere konu olan iddiayı kanıtlama fırsatı tanınmasını ve ispatın davalıyı etkileyebilmesini içermiştir. Tasarı müzakere edilirken Adalet Komisyonu Başkanı Halil Özyörük'ün ispat hakkına izin verilmeyeceğine yönelik açıklamada bulunması ve yazı işleri müdürlerini “baldırı çıplaklar” olarak nitelmiş olması, gazetelerde protesto yazılarını da beraberinde getirmiştir (Yıldız, 1996, s. 493).

Daha önce sertlik yanlılarının partiden tasfiye edilmesi olayındaki gibi DP içerisinde yeni bir siyasi partinin doğmasına neden olan anlaşmazlığın sebebi İspat Hakkı olmuştur denilebilir. Hükümetin 2 Mayıs 1954 tarihinde çıkardığı *Neşir Yoluyla veya*

Radyo İle İşlenecek Olan Bazı Cürümler Hakkında Kanun ile seçimlerden önce siyasi ortamı denetim altına almayı amaçlamıştır. Esasen Demokratlar iktidara geldikleri dönemde basın özgürlükleri üzerine çalışmalarıyla ilerleme kat etmişler fakat iktidarın ileriki zamanlarında muhalefeti basın yoluyla dizginlemeye çalışmıştır (Güzelipek, 2017, s. 86). Menderes ispat hakkı için: “Evet, neymiş ispat hakkı mı? İsmail hakkı mı? Diyerek konuyu ciddiye almadıklarını göstermiştir. DP Genel İdare Kurulu’ndan Atıf Bendirliğioğlu ispat hakkını soran gazetecilere “*şu günlerde basına ispat hakkı tanıma keyfiyeti sizce bir azot fabrikasının temelini atılmasından daha mı önemlidir?*” cevabını vermiştir. Tüm bu söylemler konu hakkında DP’nin tavrını ortaya koymuştur (Özçetin ve Demirci, 2005, s. 4).

Bu durum parti içerisinde eleştirilmiş ve aykırı sesleri güçlendirmiştir. Özellikle 6-7 Eylül olaylarından sonra, Fuad Köprülü, Fethi Çelikbaş Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi isimler parti yönetimini eleştirmeye başlamış ve hükümetin basını baskı altına aldığı söyleyerek ispat hakkını da savunmuşlardır. İspatçılar bu hakkı savunarak partiyi bölmeyi değil temizlemeyi amaçladıkları için ispat hakkı teklifini imzaladıklarını dile getirselere de, parti yönetimi ile aralarındaki bağlar zamanla iyiden iyiye kopmuştur. 12 Ekim 1955’te altı milletvekili; Zeyyat Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu ispat hakkına imza attıklarını açıklamışlar ve İspatçıların sayısı 19’a yükselmiştir. Menderes, 15 Ekim 1955 tarihinde DP Büyük Kongresi’nde yaptığı konuşmada, partisinden ayrılanları; “*yıkıcı*” davranmakla, “*siyasî gaspla*”, “*muhalefetle işbirliği içinde olmakla*”, “*ahlâk dışı davranmak*” ve “*kişisel ihtiraslarının kurbanı olmakla*” suçladı. Dördüncü büyük kongrede bu isimlerin parti ile ilişkisinin kesilmesine karar verilmiştir (Albayrak, 2008, s. 351). Bütün bu olayların ardından ispatçıların sayısı 21’e yükselmiştir. Zamanla 21’lerin ayrı bir parti kuracakları haberleri yayılmaya başlamıştır.



Şekil 3. Hürriyet Partisi Amblemi (Unat, 2017).

20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'nin resmen kurulacağı açıklanmıştır. DP bundan sonra yeni ve güçlü bir muhalif parti ile uğraşacağından partinin kurulmasından hazzetmemiş, CHP ise benzer görüşleri savunan başka bir partinin (müttefik olabileceklerini düşündüklerinden) kurulmasından hoşnut kalmıştır. Hürriyet Partisi'nin (HP) Genel başkanlığına ilk etapta Ekrem Hayri Ürgüplü seçilmiş, fakat sağlık sorunları nedeniyle bu görevi kabul etmemiştir. Bunun üzerine yeni bir oylama yapılmış ve HP'nin Genel Başkanlığına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ikinci başkanlığına Enver Güreli, genel sekreterliğine de İbrahim Öktem seçilmiştir (Unat, 2017).

2.3. SON YILLAR (1957-1960)

27 Ekim 1957 genel seçimlerinde DP, iktidarını korumuş ancak oy oranı önceki seçimlere göre düşmüştür. Toplamda 610 milletvekilliğinin 424'ünü kazanmayı başarmıştır. Bu dönemde yürütülen ekonomik politikalar bütçenin açık vermesine neden olmuş, bu durum beraberinde zamları getirmiş ve enflasyonu körüklemiştir. Halkın yaşam standardının düşmesi ve DP'nin uluslararası platformda da saygınlığının giderek azalmaya başlaması toplumda hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Öte taraftan antidemokratik uygulamaların yaygınlaşması ve siyasi baskılar muhalefete haklılık kazandırmıştır. Demokratların seçim sonrasındaki ilk faaliyeti ise muhalefetin etkisini azaltacak daha sıkı önlemleri uygulamaya koymak olmuştur. Bu maksat ile 27 Aralık'ta meclis denetiminin zorlaştırılmasını sağlayan yeni iç tüzük kabul edilmiştir. O zamana kadar

aykırı fikirlerin alenen dile getirildiği tek yer meclis kürsüsü iken bu uygulama ile birlikte bu özgürlükte kısıtlanmış ve başta hukukçular olmak üzere büyük tepki toplamıştır. Özellikle Hüseyin Nail Kulalı'nın (Anayasa Profesörü) yapılan değişikliğin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirmesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınması öğrenci olaylarının yaşanmasını tetiklemiştir (Bulut, 2009, s. 132).

Bu sırada siyasal alanda, ordu tarafından hükümete yönelik bir komplonun meydana çıkarıldığı ve birden fazla subayında tevkif edildiğine yönelik söylentiler yayılmıştır. Bu söylentileri ajansların bildirmesi üzerine hükümet açıklama yapma durumunda kalmış ve 16 Ocak 1958'de dokuz subayın tutuklandığını duyurmuştur (Eroğul, 2014, s. 209).

Askeri yargıda görülen yargılama neticesinde beraat alan askerler bu olaydan yara almadan çıktıkları için kendilerine olan güvenleri artmış, bu durum hükümetin yeterince güçlü olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Yargılama sürecinde, ordu mensuplarının olayların üstünü örtmeye çalışılması ve bu dokuz subaya çeşitli yardımlarda bulunulması destekçilerinin olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Demirel, 2016, s. 346)

2.3.1. 4 Ağustos Kararları

Demokrat Parti iktidarının son yıllarına gelindiğinde iktisadi sıkıntılar iyice belirginleşmeye başlamıştır. Tarımda yapılan dönüşümler sayesinde ilk yıllarda alınan verim devam ettirilememiş, kamu harcamaları artmış, dış ticaret açıkları büyümüştür. Ekonomideki bu kötü gidişat üzerine muhalefet 1957'de ekonomik buhranın tablosu çıkarmıştır (Kanca, 2012, s. 58).

Buna göre:

1. *Ziraatta, sanayide istihsal tehlikeli bir surette aksamıştır,*
2. *Nakliyat faaliyetleri alt üst olmuştur,*
3. *Dış ticaret daralmakta, açık büyümektedir,*
4. *Para ve kredi politikası enflasyoncu olmakta devam etmiştir ve etmektedir,*

5. *Bu buhran iç ticarete mal kıtlığı, para değerinin düşmesi, ölçüsüz fiyat artışları ve hayat pahalılığı şeklinde tecelli etmektedir (TBMM, 1957, s. 370).*

Bu iktisadi buhran çizelgesi ülkenin ekonomik alanda durumunu özetler niteliktedir. Ülkede birçok malın bulunması giderek zorlaşmıştır, dükkân önlerinde kuyruklar uzamış ve karaborsa baş göstermiştir. Hükümet çareyi zam yapmakta görmüş ve bu zamların ardı arkası kesilmemiştir. Batı'dan gelen yardımların da kesilmesiyle birlikte Menderes 24 Nisan 1958'de Uzakdoğu'ya gitmiştir. Japonya, Çin, Güney Kore, Hindistan seyahatleri yapan Menderes bu ülkelerle ticari ilişkilerde bulunup girilen ekonomik bunalımdan kurtulmayı ummuştur. Ancak tüm bu uğraşlar ne yazık ki sonuç vermemiş ve bunalım günden güne derinleşmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ise ekonomi tam anlamıyla içinden çıkılmaz bir hal almıştır (Eroğul, 2014, s. 209).

1950'li yılların sonlarına doğru ilk yarıdan itibaren ekonomideki sıkıntıların etkileri açıkça hissedilmiştir. Tarım sektöründe ilk yıllardaki başarının yakalanamaması, kamu harcamalarında devam eden artışlar, dış ticaretteki açıklar, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin zararları ve uluslararası alandaki bazı gelişmeler dönemin hükümetini polemikli bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Tüm bu gelişmeler yeni bir istikrar paketini zorunlu kılmıştır. Sonunda 4 Ağustos 1958'de bunalımda bulunan ekonomik durumu düzeltmek amacıyla bir istikrar paketi oluşturulmuştur (Kanca, 2012, s. 58). Dış kredi ve yardımların kesilmesi DP hükümetini gerçeklerle yüz yüze bırakmıştır. 1958 Ağustos'unda IMF ile bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma, uluslararası finans kuruluşları vasıtasıyla alacaklılara teminat verilmesini sağlayan bir borç erteleme sözleşmesidir (Evsile, 2018, s. 69).

İstikrar programı ile alınan ekonomik önlemler şu şekilde sıralanabilir; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından sağlanan kredilerde tavan fiyat uygulamasına gidilmiştir. Ancak kredi imkânlarının sınırlı olması nedeniyle kredilerin dağıtımı da sınırlandırılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan harcamaların yerinde olup olmadığına yönelik sıkı denetimlerin yapılması ve bütçenin bu doğrultuda hazırlanması ön görülmüştür. *"4 Ağustos 1958 kararları ile dolar kurunu yükselmiş, para arzını sınırlanmış, kredilerin kontrolü, faiz oranlarının ayarlanması,*

KİT fiyat zamları, ihracatın teşviki, bütçe denkliğinin sağlanması gibi enflasyonla mücadele yöntemleri uygulanmıştır” (Özcan, 2014, s. 268).

Kredi sağlanan şirketlerin iflas etmesi nedeniyle bu kredilerin geri ödemesinin sağlanamamış olması ekonomideki krizin gün geçtikçe daha fazla derinleşmesine yol açmıştır. ABD ve Batılı diğer ülkeler 600 milyon dolarlık dış borcun ertelenmesini kabul etmiştir (Özcan, 2014, s. 268).

2.3.2. Vatan Cephesi

DP 1957 seçimlerini kazanmış ancak bu kez önceki seçimlerde olduğu gibi büyük bir zaferden söz etmek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla DP yöneticilerini iktidarı kaybetme korkusu sarmıştır. Bu nedenle siyasette yeni stratejiler geliştirmeye başlanmıştır. Kaybedilen oyları yeniden kazanabilmek ve halkı partiye üye yapabilmek için çeşitli hamleler yapılmıştır. Tüm bu nedenler Vatan Cephesi adı altında bir örgütlenmenin zeminini oluşturmuştur (Gaytancıoğlu, 2011, s. 93).

Vatan Cephesi'nin oluşuma kaynaklık eden bir diğer unsur ise muhalefetin bir araya gelerek meydana getirmiş oldukları Güç Birliği oluşumudur. Ülkede ekonomik krizin giderek derinleşmesiyle birlikte dış ilişkilerde bozulmaya başlamış, bu durum alınan yardımların kesilmesine sebep olmuş ve DP hükümetini zor durumda bırakmıştır (Bulut, 2009).

İktisadi durumunun gelmiş olduğu bu süreçte muhalefette bir güç birliği yapma ve toparlanma girişimleri baş göstermiştir. 1958 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kurulmuştur. Bir diğer birleşme Hürriyet Partisi ile CHP arasında gerçekleşmiştir. CHP ilk hedefler beyannamesi ile bu birleşmenin amacını on maddede açıklamaya çalışmıştır. Adnan Menderes, gerçekleştirilen bu birleşmeleri “*Haçlı İttifakı*” olarak adlandırmıştır.

Muhalefetin yapmış olduğu güç birliği karşısında, karşı hamle yapan DP kurmuş olduğu Vatan Cephesi ile DP'ye katılımları arttırmayı ve partiyi bu yolla güçlendirebileceğini düşünmüştür. Adnan Menderes DP Manisa İl Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada CHP eliyle DP'ye karşı bir kin ve husumet cephesinin oluşturulduğunu dile getirmiş ve

bu cepheye karşı bir Cephenin kurulmasının zaruri olduğunu belirtmiştir. Sonrasında DP'nin il, ilçe, bucak ve ocak örgütlenmelerinin Vatan Cephesinde birleşmesi için bildiride bulunmuştur. Esas amaçlanan ise muhalefet partilerine üye olan ya da herhangi bir parti ile ilişiği bulunmayan vatandaşları bu cephe aracılığıyla DP'ye kazandırabilmek olmuştur (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 334).



Şekil 4. Vatan Cephesi (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002).

DP teşkilatlanması olan Vatan Cephesi'ne üye olanların isimleri sürekli bir şekilde radyodan okunmuştur. Radyo üzerinden bu şekilde bir uygulamanın yürütülmesinden dolayı muhalifler radyoyu "*partizan radyo*" olarak nitelemiş ve radyonun DP propaganda aracına dönüştüğünü belirterek "*Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği*" kurulmuştur. Hukuki bir dayanağı bulunmayan Vatan Cephesi'ne yeni üyeler kazandırılırken diğer yandan DP 'ye mensup kişiler kaybedilmeye başlanmıştır. Özellikle DP'den ayrılan kişilerin rakip partilere geçmiş olması muhalefet ve iktidar arasındaki sorunları arttırmıştır (Tunç, 2016, s. 140). Dolayısıyla, topluma bütünleştirici etkide bulunabilecek uygulamaların getirilmesi yerine, toplumu ayrıştıran bu tür kamplaşmaların bir getirisinin olmayacağı, aksine bu oluşumun DP'ye kan kaybettirdiği görülmüştür. Özellikle ekonomik darboğazın yükselişe geçtiği bir süreçte yeteri kadar gerilmiş olan toplumu, siyasetteki kutuplaşmaya çekmeye çalışmak, dönemin hükümetinin eleştirilen uygulamalarından olmuştur.

Kamu görevlilerinin ve vatandaşların zorla Vatan Cephesi'ne üye yapıldığı iddiası, Devlet Radyosu'nun Vatan Cephesi için kullanılmış olması ve radyonun muhalefete açılmaması en çok eleştirilen hususlardır. Vatan Cephesi iktidar ve muhalefet partileri arasında tartışmaların çıkmasına neden olmuş, meclisteki bu gergin hava sokağa taşmıştır (Sarı, 2012, s. 757). Bir taraftan muhaliflerin oluşturmuş olduğu güç birliği yapılanması diğer taraftan DP destekçilerinin kurmuş olduğu Vatan Cephesi ülkede tehlikeli bir gruplaşmanın doğmasına neden olmuştur. Adnan Menderes'in 1959'da Londra'da geçirdiği uçak kazasından sağ kurtulması ülkedeki gergin ortamı biraz olsun dağıtmıştır. Ancak bu havanın yerini, kazada birçok kişinin hayatını kaybetmiş olması nedeniyle hüzn almıştır. Ülkeye dönen Menderes törenlerle karşılanmış ve Menderes'in kazadan sağ kurtuluşuna ilahi manalar yüklenmiştir. Kazadan sonra ülkenin aynı acıyı paylaşması birlik olmayı tetiklemiştir. Siyasilerinde bu duygulardan etkileneceği ve diyalog kurabilecekleri bir sürece girilmiştir. Ancak bu süreç iyi değerlendirilmemiştir (Bulut, 2009, s. 135).

Bu yıl içerisinde İsmet İnönü Batı Anadolu'ya gezi düzenlemiştir. Bu gezi esnasında ortaya çıkan hadiseler toplumun ne kadar kutuplaştırılmış olduğunu ve bu kutupların birbirlerini adeta düşman gibi gördüklerini ortaya koymuştur. İlk olarak Uşak'a giden parti grubunu ve İsmet İnönü'yü burada büyük bir kalabalık karşılamıştır. Bu kalabalık DP İl Merkezi'nin önünden geçtiği esnada İl Başkanı Eşref Ögün'ün a İnönü'ye çay bardağı atması ile olayların fitili ateşlenmiştir. Bunun üzerine CHP'lilerde, DP binasına saldırarak, yakınındaki bazı evleri taşlayıp ve camlarını kırmıştır. Kargaşa esnasında İnönü'nün kafasına taş isabet etmiştir. Gezi kafilesi olaylardan sonra Uşak'tan ayrılmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 355).

Türk siyasi hayatında gerçekleşmiş olan tüm bu utanç manzaraları siyasetçilerin toplumu nasıl şekillendirdiklerini, kullanmış oldukları ayrıştırıcı dilin ne şekilde sonuçlandığını gözler önüne sermiştir

Hadiselerin yaşandığı günün ertesinde, Demokrat Partililer büyük bir kalabalık halinde çevre yolları tutmuşlardır. Olaylara müdahale etmeyen güvenlik güçlerine CHP'liler tarafından tepki gösterilmiştir. Uşak'tan ayrılıp trene bineceği esnada İsmet İnönü'ye sözlü ve hareketli saldırılar gerçekleştirilmiştir, Paşa başından taşla yaralanmıştır. Daha sonra Manisa'ya giden İnönü, sert bir konuşma yaparak baskıların yıldırılmayacağını

göstermiştir. CHP'liler buradan da İzmir'e geçmiştir ancak Uşak'ta başlayan olaylar, İzmir'de devam etmiştir. Demokrat Partililer olayları halka bildiren, Demokrat İzmir gazetesini basarak tahribata uğratmışlardır. Bu olaylar üzerine İnönü 4 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul'a hareket etmek zorunda kalmıştır (Aslan, 2014, s. 101).

2.3.3. Topkapı, Geyikli ve Yeşilhisar Olayları

İsmet İnönü ve beraberindeki CHP'li grup, 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a dönmüştür. Topkapı civarına gelen grup yaşanan olayların şokunu atlatamadan, aynı öfkeyle dolu başka bir grup tarafından saldırıya uğramıştır. Saldırgan grup İsmet İnönü'nün içerisinde bulunduğu aracın camlarını taşlamış, kapılarını açmaya çalışmıştır. Zaman geçtikçe tehlikeli olan bu saldırı ekibi, bir binbaşının yanındaki askerlerle müdahalesi sonunda dağıtılmıştır. Tesadüfen orada bulunan bu askerler olmasaydı muhalif parti lideri, gözü dönmüş ve kıskırtılmış bu grup tarafından öldürülebilirdi (Aslan, 2014, s. 102).



İnönü'nün otomobili Topkapı'da saldırıya uğradı (1959)

Şekil 5. İnönü'nün Topkapı'da saldırıya uğraması (Vakfi, 1983).

Toplumun kutuplaşması ile ortaya çıkan şiddet içerikli olaylardan birisi de 11 Eylül’de, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç arkadaşının Çanakkale’ye gitmesiyle gerçekleşmiştir. Kasım Gülek ve arkadaşlarının bir grup tarafından tepkiyle karşılanması üzerine başlayan olaylar, Gülek tarafından “*cana kast ve öldürme teşebbüsü*” olarak nitelendirilmiştir. Gülek, kendilerine hücum edenlerin kullandıkları taş, sopa ve kumla karıştırılmış ince cam kırıklarının karışımını yeni moda “*DP modeli kokteyller*” olarak isimlendirmiştir (Özçelik ve Tunç, 2017, s. 163).

Jandarmanın olayları önlemede başarılı olamaması muhalefet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Demokratların iskelede CHP’lileri protesto etmeleri ile olaylar büyümüş, Gülek ve beraberindekiler İstanbul’a geri dönmek zorunda kalmıştır. Olayların yaşandığı esnada bazı partililer ve muhalif basın mensupları gözaltına alınmıştır. Bu hadiseyi incelemek için Geyikli ’ye gönderilen CHP heyetinin olay yerine gelişi, DP’li göstericilerin taşkınlıkları sonucunda engellenmiş, heyet İmroz’a gitmek zorunda bırakılmıştır. Yaşanılanların kamuoyuna duyurulmaması için yayın yasağı getirilmiştir (Yetim, 2006, s. 226).

Ülke genelinde ki bu siyasi gerginlik Kayseri’de de kendini göstermiştir. Kayseri’ye bağlı Yeşilhisar’da CHP İlçe Başkanı Mustafa Ünal ile DP’li İlçe Başkan Vekili Salih Kürkçü arasında bir silah çekme hadisesi yaşanmış ve Salih Kürkçü yaralanmıştır. Bu son örnek artık iktidar ve muhalefet arasında ilişkilerin tümüyle koptuğunun ve bardağın taştığının ispatı niteliğindedir. Yeşilhisar’da gerçekleşen bu olaylar üzerine İsmet İnönü, beraberindeki 30 milletvekili ile ilçeye gitmek için 2 Nisan’da yola çıkmıştır. Önce Kayseri’ye uğrayan İnönü, 3 Nisan günü Yeşilhisar ilçesine doğru harekete geçmiştir. Ancak güvenlik güçlerinin izin vermemesi üzerine İsmet İnönü ve beraberindeki milletvekilleri ile 120 araç Yeşilhisar’a girememiştir (Gülmez ve Aşık, 2014, s. 77). Bu olaylar DP hükümeti için sonun başlangıcı niteliğindedir. Hükümetin daha sonraki çalışmaları, bu sonu ertelemek için umutsuz birtakım uğraşlar olmuştur.

2.3.4. Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması

Demokratlar, ülkedeki kargaşa ortamından muhalefeti sorumlu tutmuş ve muhalefetin sınırlandırılması gerektiği gerekçesiyle bir Tahkikat Komisyonunun kurulmasını

istemişlerdir. Mazlum Kayalar ve Baha Akşit'in CHP'nin siyasi faaliyetlerinin denetlenmesini sağlamak amacıyla sundukları bu önerge meclis gündemine alınmış ve şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Önergeye göre; CHP seçimlere olan umudunu kaybettiği için iktidarı elde edebilmek amacıyla gayrimeşru yollara yönelmiştir. Basının CHP ile işbirliği içerisinde olduğu dile getirilmiştir. Demokratlara göre Uşak, İstanbul ve Yenişehir'de yaşanan hadiseler, bir demokrasi mücadelesi gibi gösterilmeye çalışılmış ve toplum güvenliği tehlikeye atılmıştır. Demokratlar CHP'yi suçlayarak tüm bu hadiselerin bilançosunu muhalefete yüklemeye çalışmıştır (Bulut, 2009, s. 137).

Ancak siyasiler tarafından kullanılmış olan ayrıştırıcı söylemlerin ve oluşturulan kamplaşmaların muhasebesi yapılmadan, olaylarda güvenlik zafiyetinin olup olmadığını varsa bu açığın kapatılması için neler yapılabileceğine yönelik çalışma başlatmadan, sadece muhalefeti suçlayıcı ve kısıtlayıcı tedbirler içeren komisyonun kurulması ne siyasetçilere ne de halka faydalı olmamıştır.

Önerge ile CHP'nin Komünist Bizim Radyo'yu Halk Partisi'ne ait bir radyo olarak gösterdiği ve halkı bu radyoyu dinlemeye sevk ettiği ve halkı iktidara karşı tahrik ederek, hücre teşkilatı ile işleyen gizli kollar kurduğu gibi ağır ithamlarda bulunulmuştur (Gün, 2006, s. 82). CHP'nin böyle bir ortam yarattığı ileri süren DP'liler, bu sorunlardan kurtulmak amacıyla Dâhili Nizamnamesinin 177. maddesine dayanarak 15 kişiden oluşan bir *Tahkikat Encümeni* kurulmasını talep etmiştir. Nizamnamenin bu maddesine göre kurulan komisyonun amaç ve işlevinin yalnızca bilgi edinmekten ibaret olması gerekmekte iken, önergenin gerekçesinde amaç ve işlevin daha geniş tutulduğu görülmüştür. Gerekçede,

“Bugüne kadar cereyan eden hadiseler Türkiye’de mer’i kanunların, suçları takip ve tecziye etmekle mükellef müessese ve kurulların bu fenalıkları önleyemediği kanaatini veriyor. Bu sebeple hadiselerle derinden ve bütün teferruatıyla nüfuz ederek, Türkiye’de siyasi huzur ve istikrarın sağlanması için gerekli tedbirleri almak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin işe el koymasının zaruri ve lüzumlu” olduğu belirtilmiştir(TBMM, 1960, s. 191).

Kurulacak olan komisyondan beklenen olaylara ilişkin bilgi edinilmesi iken, komisyona adeta yürütme fonksiyonunu da üzerine alacak şekilde, istikrarın sağlanabilmesi için gerekli her türlü tedbiri alabileceği yönünde geniş yetkiler tanınmıştır (Esen, 2010, s. 176). Bazı DP’li milletvekilleri tarafından bile tepkiyle karşılanan bu bildirden sonra, mecliste görüşülmüş ve 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Komisyon üyelerinin tamamı DP içerisinden seçilmiştir. Komisyona tanınmış olan hak ve yetkiler şu şekilde özetlenebilir;

“Komisyonu’nun yetki ve görevlerini belirleyen yasaya ile TBMM Tahkikat Encümenleri ve yardımcı encümenlere; Ceza Mahkemeleri Usul Yasası; Askerî Mahkeme Usul Yasası, Basın Yasası ile öteki yasalarla Cumhuriyet Savcısına, Sulh Hâkimine ve askerî, adlî amirlerine tanınmış olan bütün hak ve yetkiler verilmiştir. Ayrıca bu komisyona; yayın yasağı koyabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınları ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme; siyasi nitelikli toplantı, gösteri hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma hakları tanınmıştır” (Albayrak, 2014, s. 308).

Komisyon gerekli gördüğü önlemleri almaya, kararları vermeye ve hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkili kılınmıştır. Komisyonun vermiş olduğu kararlara uymayanlar ise bir yıldan üç yıla kadar olan hapis cezalarına çarptırılacağı öngörülmüştür. Ayrıca bu kararlar itirazın kabul görmeyeceği niteliklerle donatılmıştır. Kısaca komisyonun görev ve yetkilerini içeren kanunun kabulü ile Yasama, Yürütme ve Yargı erklerinin görevleri tek bir oluşumun iradesine bırakılmıştır. Komisyonunun yapmış olduğu ilk işlerden birisi TBMM Tutanaklarının yayınlanmasını yasaklamak olmuştur (Esen, 2010, s. 175). Komisyon görev ve yetkileri bakımından anayasaya ve demokratik hayatın en önemli unsuru olan kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bir kurul olduğu anlaşılmaktadır.

İsmet İnönü yaptığı bir konuşmada: *“Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehâl(kesinlikle) olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda*

devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam” diyerek DP yöneticilerine gidişat ile ilgili uyarıda bulunmuştur (Eroğul, 2014, s. 231).

2.3.5. Öğrenci Olayları

Gençlik bir toplumda meydana gelen sorunlara en fazla duyarlılığı gösteren kesimdir. Çünkü yaşam hızla akıp giderken bu hıza en fazla ayak uyduran ve yön veren genç kuşaklar olmuştur ve olacaktır. Gençliğin isteklerine duyarsız kalan hükümetler toplumsal sorunları çözmede başarıya ulaşamamıştır. Dolayısıyla gençlik eylemlerine çözüm bulmak yerine şiddet ve baskı uygulayarak susturmaya çalışan hükümetler hep kaybeden tarafta yer alır (Bulut, 2011, s. 124).

Nitekim DP'nin son aylarında ülkedeki siyasi gerginlik, Ankara ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakülteleriyle Siyasal Bilgiler Fakültesindeki öğrenciler arasında da yayılmaya başlamıştır. 27 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Derneği'nin Marmara Öğrenci Lokalinde olağan genel kurul toplantısında hükümetin politikalarını sert bir şekilde eleştiren bildiri taslağı hazırlanmıştır. Bildiri taslağının yayınlanmasını engellemeyi amaçlayan polis, toplantıya müdahale etmiştir. Polisin ve iktidarın bu baskıcı tavrı 27-28 Nisan İstanbul, Ankara olaylarının yaşanmasında etkili olmuştur (Aydemir, 2016, s. 14).

Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkilerini belirleyen kanunun TBMM'de kabulünden sonra İstanbul'da ilk büyük öğrenci gösterisi 28 Nisan 1960'da Beyazıt Kampüsünde başlamış ve 7 saat sürmüş ve polis ile öğrenciler arasında çatışma çıkmıştır. *“Talebeye bu şekilde müdahale etme hakkınız yok. Üniversiteden derhal çekilin”* diyen İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar da polis tarafından şiddete maruz bırakılmış bir vaziyette götürüldüğünün görülmesi üzerine olaylar daha da büyümüş ve Ziraat Fakültesinde okuyan Turan Emeksiz polis kurşunu ile bir başka öğrenci de bir tankın altında ezilerek yaşamını yitirmiştir. Hükümet 28 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmiştir. İstanbul Üniversitesi tatil edilerek ve gece sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Basına uygulanan sansür sebebiyle kamuoyu bu hadiseleri olduğu gibi öğrenememiştir (Aslan, 2014, s. 110).

İstanbul'da yaşanan bu hareketlilik Ankara'ya da sıçramış ve 29 Nisan'da Ankara'da büyük çapta gösteriler olmuştur. Artık neredeyse hemen her gün Kızılay'da bir gösteri yapılı duruma gelmiştir. 29 Nisan akşamında Adnan Menderes radyodan tehditkar bir üslupla konuşma yapmıştır. Menderes şöyle demiştir: *“Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır”*(Eroğul, 2014, s. 234). Hükümetin bu tavrı daha sert bir muamelenin uygulanacağını sinyali olmuştur.

Hukuk fakültesi öğrencileri İstanbul'daki olayları protesto etmek amacıyla Fakülte önünde toplanarak hükümeti eleştiren sloganlar atmışlardır. Bunun üzerine Örfi İdare Komutanı Namık Argüç, gösterileri engelleyebilmek için Ankara Garnizon ve Merkez Komutanlığı ile Emniyet Müdürlüğü'ne emir vermiştir. Hukuk Fakültesi öğrencileri Askeri birliğin gelmesi üzerine ordu lehine tezahüratta bulunmuştur. Askerin fakülte önünde çekilmesiyle olaysız bir şekilde dağılacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak Ankara Valisi'nin gençlere hakaret etmesi üzerine gençler ile emniyet güçleri arasında arbede yaşanmıştır. Bunun üzerine Namık Argüç askere ateş açma emri vermiştir. Öğrenciler kaçarak kurtulmaya çalışsalar da pek başarılı olamamışlardır. Oldukça fazla yaralanmanın yaşandığı olayda öğrenciler gözaltına alınarak gösteriye son verilmiştir. İstanbul'daki olayları protesto amaçlı toplanan bir başka grup ise Sivil ve Askeri Tıp Fakültesi Öğrencileri olmuştur. Bu amaçla dersleri boykot etme kararı almışlardır. Derslere girmeyerek fakülte bahçesinde gruplar halinde dolaşan öğrenciler, Hukuk Fakültesinde yaralanan öğrencileri gördüklerinde boykot protesto halini almıştır. Kalabalık, polis aleyhine sloganlar atmaya başlayınca askeri birlik tarafından kuşatılmıştır. Namık Argüç atlı polislerin Tıp Fakültesi bahçesine girmesini emretmiştir. Tıp Fakültesi Hocası Prof. Dr. Nusret Karasu bu müdahaleye karşı çıkmış, atlı polislerle *“Ne yapıyorsunuz? İçeri giremezsiniz! Burası Mabettir”* diye bağırmıştır (Kazan, 2012, s. 143).

Ankara'da gerçekleştirilen bu eylemler içerisinde belki de en dikkat çeken 5 Mayıs'ta 555K (5. ayın 5. günü, saat 5'te Kızılay'da) parolasıyla yapılan gösteri olmuştur. *“Olur mu böyle olur mu/ Kardeş kardeşi vurur mu/ Kahrolası diktatörler/ Bu dünya size kalır mı “* marşını söyleyen gençler Kızılay'a doğru yürümeye başlamıştır (Beyoğlu ve Satın,

2014). Bu sırada TBMM'den dönmekte olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan bir arabada, İçişleri Bakanı Namık Gedik de bir arabada oldukları halde, Orduevine doğru yaya olarak gitmeyi tercih ederek arabalarından inmişlerdir. Göstericiler Celal Bayar ve Adnan Menderes'in kendilerine doğru yaklaştığını görünce "İstifa" sloganları atarak gelenlerin çevresini sarmıştır. Başbakan Menderes, Emniyet ve idari amirlere göstericilerin yakalanması emrini verdiği esnada takılarak yere düşmüştür. Bir gazetecinin yardımıyla arabaya bindirilen Başbakan Menderes olay yerinden uzaklaştırılarak Başbakanlık binasına götürüldükten sonra Namık Gedik'e derhal gençlerin dağıtılması emrini vermiştir. 555K parolası ile bilinen eylem 3 saat sonra son bulmuştur (Kazan, 2012, s. 145).

2.3.6. 27 Mayıs 1960 Darbesi

"Şartlar tamam olunca milletler için ihtilal meşru bir haktır." İsmet İnönü 27 Mayıs'tan 40 gün evvel bu sözleri sarf ettiğinde yer yerinden oynamıştı. DP'liler birkaç öğrenci olayı dışında ülkede her şeyin yolunda olduğunu ve ihtilali gerekli kılan bir durum olmadığını düşünmüş olsalar da, muhalifler için durum pek öyle iç açıcı gözükmemiştir. Özgür hareket etmesi gereken her kurumun yani basın, üniversitelerin, sendikaların baskı altında olmasına ekonomik krizde eklendiğinden toplum adeta bir patlamanın eşiğine gelmiştir. Tüm bu şartlar ihtilalci subaylar için yeterli görülmüş ve askeri darbe gerçekleştirilmiştir (Birand ve diğerleri, 2016, s. 191).

Nitekim 26'ı Mayıs'ı 27'e bağlayan gece yarısı başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel'in yaptığı Milli Birlik Komitesi adı altında bir araya gelmiş subay grubu, emirleri altında olan askeri birlikler eşliğinde Ankara ve İstanbul'daki önemli bazı yerleri Türk Silahlı Kuvvetleri adına ele geçirmiş ve yönetime el koyduklarını açıklamışlardır. Radyodan açıklama yapan Kurmay Albay Alpaslan Türkeş "*Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır*" demiştir. Ayrıca yayınlamış oldukları bu bildiriye darbenin hiçbir şahıs ve zümreye karşı yapılmadığını, kısa zaman sonra partiler üstü tarafsız bir kurulun gözetimiyle adil bir

seçim yapılarak yönetimin kazananlara devredileceği açıklanmıştır. Milli Birlik Komitesi(MBK) 38 subaydan oluşmuştur(Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002, s. 381).

MBK içlerinde 235 generalinde olduğu 4000'i aşkın subayı emekliye ayırmıştır. Bunlar ordudaki radikal kesimdir, yani yönetimin siyasilere devrine karşı çıkan gruptur. 28 Ekimde ise 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Darbe sonrasında sadece DP değil, darbe taraftarı olan bazı asker ve sivillerin de zarar gördüğü söylenebilir (Akıncı, 2014, s. 61). 27 Mayıs 1960 darbesi toplumun bazı kesimleri tarafından siyasetteki krizin aşılması için olumlu bir adım olarak görülmüştür. Ancak seçimle iş başına gelmiş bir iktidarı cebren yerinden eden bir hareketin desteklenmesi demokrasiye, seçimlere ve halkın iradesine güven duyulmadığını gösterir niteliktedir.

MBK bu süreçte en fazla desteği üniversite temsilcilerinden almıştır. Ankara'ya gönderilen bir mesaj üzerine İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Girikli, Muammer Raif Seviğ, Genelkurmay Başkanlığı'na götürülmüştür. Cemal Gürsel bu heyetten bir Anayasa yapmalarını istemiştir. Siyasi parti faaliyetleri 27 Mayıs sabahı MBK'nın 3 numaralı bildirisi ile durdurulmuştur. 13 numaralı bildiride ise partilerin siyasi faaliyette bulunması yeni bir Anayasanın getirileceği güne kadar yasaklanmıştır. Anayasa Komisyonunun hazırladığı ilk raporla darbenin hukuki yönü açıklanmaya çalışılmış ve DP'nin devrilmesi adına ordu motive edilmiştir. Rapor ile askeri müdahale ve MBK'nın tavrı haklı bulunmuştur (Kuru, 1995, s. 244).



Şekil 6. Adnan Menderes'in tutuklanması (Anonim, 2019).

Böylelikle 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 36 yılın sonlarına doğru seçim ile iş başına gelmiş bir yönetim, 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden 38 subayın oluşturmuş olduğu bir ihtilâl komitesi tarafından devrilmiştir. Bu ihtilâlle birlikte Meclis feshedilmiş, DP kadrosu ise tümüyle tutuklanmıştır. İhtilalden sonra DP önde gelenleri Ankara Kara Harp Okulu'na getirilmiştir. Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve diğer Bakanlar Harp Okulu'nda ayrı ayrı odalara kapatılmış, birer Harp Okulu öğrencisi de muhafız olarak başlarına dikilmiştir. Dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik, ihtilalden iki gün sonra bir sinir krizi sonucu ikinci katta kaldığı odanın penceresinden atlayarak intihar etmiştir (Emiroğlu, 2011, s. 20). Askeri cuntanın Demokratları suçladığı iddialar şunlardır;

1. Harp Okulunun 1500 öğrencisini toptan imha etmenin hazırlıklarının yapıldığı,
2. Kars ve Ardahan'ın Sovyet Rusya'ya satıldığı,
3. DP iktidarının ülkede bir iç savaş çıkarmayı planladığı ve kendi adamlarını silahlandığı,

4. DP’li yöneticilerin devlet hazinesini soymuş oldukları gibi çeşitli iddialar yer alıyordu (Topçu ve Topçu, 2017, s. 66).

DP 29 Eylül’de mahkeme kararıyla kapatılmış ve tüm milletvekilleri, Bakanlar ve Cumhurbaşkanı ile Başbakan adaların güneyindeki iki küçük adadan biri olan “Yassıada” da hapsedilmişlerdir (Gülen, 2005, s. 133). Geçici bir anayasayla Celal Bayar ve Adnan Menderes ile eski bakanları yargılamak üzere almış olduğu kararları kesinlik taşıyan, Yüksek Adalet Divanı adında bir olağanüstü mahkeme kurulmuştur. Mahkeme üyeleri ise MBK tarafından seçilecek olan bir başkan ve altı yedek üyeden oluşmuştur. Yassıada da 14 Ekim 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı duruşmaları başlamış, 15 Eylül 1961’de saat 15.20’de sona ermiştir. Bu süreç de 203 oturum yapılmış ve 19 dosya ele alınmış, 529 sanık, 1063 tanık dinlenmiştir (Erkanlı, 1972, s. 117-118).

Yapılan yargılamalar sonucunda haklarında ölüm cezası istenen kişilerin sayısı 228’dir. Özel mahkemenin kararına göre; Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Agah Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Zeki Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Osman Kavrakoğlu ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, ölüm cezasına mahkûm edilmişlerdir. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın ölüm cezaları Milli Birlik Komitesince onaylanmış ve mahkeme kararları yerine getirilmiştir. DP iktidarının önde gelen diğer yöneticileri Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Tevfik İleri, Vacit Asena, Kemal Biberöglü, Hilmi Dura, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Ekrem Ant, Hüseyin Ortakçioğlu, Reşat Akşemsettinioğlu, Necati Çelim, Sadık Erdem, Nuri Togay, Mazlum Kayalar, Selahattin İnan, Murat Ali Ülgen, Selim Yatağan, Muhlis Erdener, Enver Kaya, Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Hadi Tan, Cemal Tüzün, Samet Ağaoğlu, Sezai Akdağ, Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün ömür boyu hapse mahkûm olurken 418 kişi, 6 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmıştır. 123 kişi beraat etmiştir. Başbakan Menderes’in idam edilmeden önce son sözleri şunlar olmuştur: “Hayatıma veda etmek üzere olduğum şu anda devletime ve milletime ebedi saadetler dilerim” (Aslan, 2014, s. 121).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Bu bölümde Demokrat Parti'nin 1950 genel seçimleri ile iktidara gelmesi ile başlayan süreçten, 1960 yılına kadar geçen süreçte uygulanmış olan ekonomi politikaları ortaya koyulmuştur. Ekonomi politikalarının tarımda ve sanayide ne gibi değişiklikleri ve dönüşümleri beraberinde getirdiği ele alınmaya çalışılmıştır.

Demokrat Partinin iktidarda olduğu 1950-1960 arası dönem ekonomide plansız dönem olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının temelleri 1945-1950 yılları arasında atılmıştır. Dolayısıyla DP ile CHP arasında ekonomik politikalar açısından benzerlik ve devamlılık söz konusudur. ABD etkisi ile Türkiye'de gelişen liberal ekonomi modeli ile özel yabancı sermayeyi teşvik edilmiş devletçilik geri plana atılmıştır(Kaçmazoğlu, 2012, s. 32). Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı, siyasi hayatta getirilen yeniliklerle bir dönüşüm yarattığı gibi ekonomide de değişim yaşanmasını sağlamıştır. Dönemin ekonomi modeli karma ekonomi olmuştur. Dönemin ekonomi politikası, daha önce uygulanan devletçi ve müdahaleci ekonomi modellerine göre farklılık göstermiştir. DP iktidara gelmeden önce ekonomik hayata devletin müdahalede bulunmasını eleştirmiştir. Nitekim DP iktidara geldikten sonra ekonomik hayatta serbestleşmeyi (liberalizasyonu) artırıcı faaliyetlerde bulunmuştur. DP iktidarının ilk dört yılında özel teşebbüsün geliştirilmesi için çalışılmıştır. İktisadi hayattaki bu serbestçi anlayış dış ticarete de hissedilmiştir. Nitekim 1950 yılında ithalattaki serbestleşme %60-65 civarındadır. Ancak ekonomik hayatta bu serbestçi yaklaşım 1954 yılına kadar sürmüş 1954'den sonra ise devletçi ve müdahaleci iktisat politikaları uygulanmıştır (Sungur, 2015, s. 47).

1954 yılından sonra iktisadi güçlüklerin yaşanması ile devlet fabrikaları satılmaya başlanmış ve yeni devlet yatırımları yapılmış ve devlet girişimleri modernize edilerek üretim kapasiteleri arttırılmıştır(Kaçmazoğlu, 2012, s. 188).

3.1.TARIM POLİTİKALARI

1950-1960 yılları arası dönemde piyasada devletçilikten, serbest piyasa ekonomisine siyasi ve toplumsal hayatta ise laik ideolojiden, muhafazakâr anlayışın etkili olduğu bir hayata geçilerek birçok alanda radikal biçimde dönüşüm yaşanmıştır (Oktar ve Varlı, 2010, s. 6). Bu değişim ekonomide de kendini hissettirmiştir. 1950-1954 yılları arası dönemde ithal ikameci politikalarla hızlı bir büyüme gerçekleştirilmiş, 1954-1960 yılları arasında ise iktisadi hayata daha müdahaleci ve devlet eliyle işleyen bir düzen hâkim olmuştur (Durak ve Karadağ, 2017, s. 96).

Ülke yönetimini 1950’de devralan Demokrat Parti, iktisadi alanda tarıma öncelik veren bir politika yürütmüştür. Demokrat Parti, CHP’nin 1947’den itibaren izlediği politikayı sürdürmeye çalışmıştır. Nitekim CHP’nin 1947 yılı kalkınma planında tarıma öncelik verileceği belirtilmiştir (Yılmaz, 2012, s. 40). Tarım odaklı ekonomi anlayışının benimsenmesinde Adnan Menderes’in büyük toprak sahibi ve üreticisi olmasının da etkisi fazladır. Adnan Menderes 1950 seçimlerinden sonra tarımda yapılacak iyileştirme planları hakkında şunları söylemiştir;

“Türkiye’nin %80’i köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister sulama ister. Köylümüz bunları tek başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat bankası yoluyla, kooperatifler yoluyla ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak. Tohumunu ithal edeceğiz, onu ekecek, ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bunlar da yetmez. Malını pazara götürmesi için yolunu yapacağız, sağlığını koruyabilmek için içme suyunu getireceğiz. Bu da yetmez. Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz. Toprağa dayanan istihlal denilince buna karayolları politikası, büyük sulama tesisleri, limanlar girer. Bütün bunları yapmamız için paraya ihtiyaç vardır. Maliye Vekili arkadaşımız kesenin ağzını açmanın çarelerini arayacaktır.” (Oktar ve Varlı, 2010, s. 7)

Demokrat Parti hükümetinin parti programında ise tarımla ilgili olarak, Tarım İşleri başlığı adı altında yer alan madde 56'da, kalkınmanın tarıma bağlı gelişeceği şu şekilde ifade edilmiştir;

“Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına şüphe yoktur. Bu sebeple devlet gayretlerinin topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz“ (TBMM Kütüphanesi, s. 16)

Parti programında da belirtildiği üzere tarıma dayalı bir ekonomik kalkınma hedeflenmiştir. Demokrat Parti, özellikle iktidarının ilk yıllarında uygulamış olduğu politikalar ve almış olduğu ekonomik yardımlar ile tarıma adeta altın çağını yaşattırıştır. Yeni toprakların tarıma açılması ile birlikte ekilebilir arazilerde artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde iklim koşullarının elverişli olması, yurtiçi konjonktürün uygunluğu ve Kore Savaşı'nın yaşanması, tarımsal üretime talebi arttırmış, mevcut durum ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır (Takım, 2012, s. 167).

Hükümet bu dönemde tarımsal üretimi arttırabilmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle tarımda sulama, kooperatifleşme, bankalar aracılığı ile kredi verme tarımda modernizasyona gitme gibi faktörler ile üretici teşvik edilmiştir. Aynı zamanda karayolu ulaşımının geliştirilmesi için çalışmalarda bulunulmuştur (Sungur, 2016, s. 6). Hayata geçirilmiş olan bu uygulamalar Adnan Menderes'in tarım alanında vermiş olduğu vaatlerin yerine getirildiğini göstermiştir.

Tarımın ekonomiye katkısını daha fazla arttırabilmek amacıyla; köylerde sulama, kimyevi gübre ve toprak, bağcılık, meyvecilik, çayır ve mera, yem nebatları, hayvancılık, tarımsal eğitim ve bakım işleri gibi noktalara önem verilmiş ve zirai mücadeleye yönelinmiştir (Sungur, 2015, s. 53). Özellikle ilaç ve gübre kullanımı tarımsal gelişmeye katkı sağlayan uygulamalar olmuştur. Ayrıca sulu tarıma geçilmesi amacıyla barajların ve sulama kanallarının oluşturulması bu gelişmeyi tetikleyen diğer unsurlardandır. Sulanan ve ekilen tarım arazisi 1950 yılında 9.868 bin hektar iken on yıl sonra yaklaşık 15 bin hektara kadar çıkmıştır Kürklü. Böylelikle üretimde de artış

sağlanmıştır. 1950-1960 yılları arasında hububat üretimindeki artış %95, bakliyat üretimindeki artış ise %75'lere kadar çıkmıştır.

Bahsi geçen dönemde hayvancılık alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kümes hayvancılığı, arıcılık, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığı gibi çeşitli alanlardan verim alabilmek için çalışmalarda bulunulmuştur. Bu çalışmalar neticesinde üretimde büyük artışlar meydana gelmiştir (Sungur, 2015, s. 50).

Adnan Menderes; hayvancılık alanında yapılan çalışmalarla ilgili şunları dile getirmiştir;

“Hayvancılık işlerimizin başında bulaşıcı ve paraziter hastalıklarla mücadele gelmektedir. Bu sahada koruyucu aşılama ve ilaçlamalara geniş ölçüde yer verilmiş bulunmaktadır.”(TBMM, 1951, s. 64) “Memleketimizin geniş bir istihlal şubesi ve servet kaynağı olan hayvancılığımıza öteden beri ehemmiyet vermekteyiz. Ancak bir istihlal ve servet kaynağı olmanın yanında, hayvancılığımız bugün başlıca gıda maddelerimizle sanayiimizin muhtaç bulunduğu hammaddelerin kaynağı olmak bakımından birden bire yeni bir ehemmiyet kazanmış bulunuyor.”(TBMM, 1954, s. 31).

3.1.1. Kooperatifleşme

Dönemin ayırıcı bir diğer özelliği ise kırsalda kooperatifleşmenin teşvik edilmesidir. Kooperatifin manasına bakmak gerekirse;

“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.”(TBMM, 1969, s. 4571)

Türkiye’de 1929 yılından itibaren faaliyette bulunan tarım kredi kooperatiflerinin hem sayısı hem de çiftçiye verilmiş olan kredi miktarı DP iktidarı ile hızlı bir şekilde artmıştır. Kurulmuş olan tarım kredi kooperatifleri ile çiftçinin maddi sıkıntıları

giderilmeye çalışılmıştır. Tarımda büyük bir bölümü oluşturan küçük üreticilerin, geleneksel yöntemlerden makineli işleyişe geçebilmeleri ve ihtiyaç kadarını üretmek yerine ticari ilişkilerde bulunabilmeleri için kooperatifler tarafından desteklenmişlerdir. Kooperatifler aracılığıyla küçük üreticilere krediler sağlanmıştır. DP, tarımda bu uygulamaya oldukça fazla değer vermiştir (Yurtoğlu, 2014b, s. 85).

Nitekim Adnan Menderes kooperatifleşme için şunları söylemiştir;

"Memleket ekonomisinin gelişmesini bilhassa teşkilâtlanmada gören hükümetimiz, ilk plânda kooperatiflerimizi de ele almış, tarım kredi ve satış kooperatifleriyle icap eden çalışmaları yaparak lüzumlu kanun tasarılarını hazırlamaya başlamıştır" (TBMM, 1951, s. 63).

Kooperatiflerden kredi alabilmek, çıkarılmış olan kanunlar sayesinde daha kolay bir şekilde gerçekleşmiştir. DP'nin iktidar süresi boyunca kooperatifleşmenin gelişim seyri aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Tablo 1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişme Seyri (1950-1960)

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı	Verdiği Kredi (Milyon TL)
1950	900	438410	225.8
1951	984	490216	290.2
1952	1187	617353	414.6
1953	1300	720804	544.6
1954	1356	773739	549.7
1955	1425	820469	675.6
1956	1488	861639	694.2
1957	1521	891112	766.3
1958	1546	904127	870.8
1959	1560	919914	881.2
1960	1572	937894	1000.7

(Yurtoğlu, 2014a)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1949-1957, TC Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1957, s. 29; Serdar Turgut, DP Döneminde Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Kalkınma Süreçleri Üzerine Bir Deneme, Ankara 1991, s. 159-160; Attila Bayramgil,

“Tarım Kredi Kooperatiflerini Tanıyalım”, Tarım ve Ticaret, C. 4, S. 46, Yıl: 4, Ekim 1973, s. 7

Tabloda verilmiş olan değerlere bakıldığında, on yıllık süreç boyunca kooperatif miktarının, kooperatiflere üyeliğin ve kooperatifler aracılığıyla verilmiş olan kredilerin düzenli bir şekilde arttığı görülmüştür. Bu süreç boyunca tarım kredi kooperatifi sayısında % 74,6, üye sayısında % 113, kooperatifler tarafından sağlanan kredi miktarında ise % 443 oranında artış gerçekleşmiştir.

Bu dönemde çiftçilere kredi imkânı sağlayan bir diğer oluşum da Ziraat Bankası olmuştur. Ziraat Bankası tarafından düşük faizli ve uzun vadeli kredilerin verilmesiyle traktör sahibi olabilmek için büyük toprak sahibi olmayan, toprağı az olan çiftçilerinde kredi ile traktör alabilme imkânı doğmuştur. Dolayısıyla ülkede makineleşmenin yaşanmasında Ziraat Bankası'nın bu girişimi de etkili olmuştur. Ziraat Bankası, çiftçiye borcunu ödemede kolaylık göstermiş ve zamanla kredi imkânlarını genişletmiştir (Varlı, 2010, s. 12). On yıllık süre boyunca Ziraat Bankası tarım kredilerindeki miktar artışı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ziraat Bankası Tarafından Verilen Tarım Kredi Miktarları (1950-1960)

Yıllar	Verilen Kredi Miktarları (Milyon TL)
1950	412
1951	646
1952	1067
1953	1212
1954	1497
1955	1554
1956	1887
1957	2108
1958	2161
1959	2313
1960	2392

(Yurtoğlu, 2014a)

Tablode de görüleceği gibi bu on yıllık süre boyunca Ziraat Bankası'nın çiftçiyi desteklemek amacıyla vermiş olduğu tarım kredilerinde 1950 yılına oranla 6 kata yakın bir artış gerçekleşmiştir.

3.1.2. Marshall Yardımı ve Traktör Devrimi

Demokrat Parti iktidarı döneminde, iktisadi kalkınmada alınan dış yardımlar oldukça önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde ABD tarafından Marshall planı çerçevesinde verilmiş olan yardım Türkiye'de ekonomik hayatın şekillenmesine sebep olmuştur. Bu plan ile hedeflenen Türkiye'nin tarım öncelikli bir kalkınma anlayışının benimsemesi ve Avrupa için hammadde deposu olarak kullanılması olmuştur. Türkiye bu dönemde dış yardımlardan faydalanabilmek için getirilmiş olan şartları kabul etmiştir(Topal, s. 118).

Nitekim alınan 23,936,000 dolar Marshall yardımının büyük bir kısmı tarım ve askeriyede kullanılmıştır. Zaten dış yardımlardan yararlanabilmenin şartı, tarım sektörü nclğnce bir kalkınma modelinin benimseneceğinin Türkiye tarafından garanti edilmiş olmasıdır (Baytal, 2007, s. 551).

ABD'den alınan yardım, tarımsal malzeme ve mekanizasyona aktarılmış ve tarımda yeni projelerin ortaya konmasına kaynaklık etmiştir. Bu yeni projelerden biri de Türkiye'deki ırmaklardan Konya, Manisa, Eskişehir, Aydın, Adana, Susurluk, Maraş ve Çanakkale gibi illerde su kanalları yapılmış olmasıdır. Marshall yardımlarından sulama sistemleri için ayrılan bütçe 2. 816. 000 dolar olmuştur. Bu yardımlar aracılığıyla yapılmış olan sulama kanallarının tarımsal üretime etkisi oldukça fazladır. Amerika'dan getirilen modern tarım araçları da tarımsal verimliliği arttırıcı etkide bulunmuştur (ınar, 2018, s. 340).

Marshall Planı ile alınmış olan yardım ile Türkiye'nin ekonomik kalkınmada tek bir alana mahkûm bırakılmasını, Wallerstein'in geliştirmiş olduğu merkez evre teorisine dayandırarak açıklamak gerekirse; bu dönemde evre ülke konumunda bulunan Türkiye, ekonomik açıdan daha güçlü olan ve bu nedenle merkez ülke konumunda yer alan

ABD'ye ekonomik bağımlılık yaşamıştır. Bu nedenle Marshall Yardımını çoğunlukla tek bir alanda kullanmış ve sanayileşmeden vazgeçmiştir. Dolayısıyla ABD, Marshall Planı doğrultusunda Türkiye'ye yardımda bulunurken öncelikli olarak kendi ekonomik menfaatini düşünmüştür (Çınar, 2018, s. 340).

Tarımda makineleşmeye geçişte evvela 2000 traktör ithal edilmiştir (Özer, 2014, s. 66). 1949 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın önünde yapılan törenle, büyük bir sevinç ile traktörler karşılanmıştır. Türk köylüsünün tarımda traktör ile tanışması bu alanda adeta bir devrimin yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü artık tarımda öküz ve karasaban gibi ilkel, kol gücüne dayalı yöntemlerin yerini makineler ve teknoloji almıştır (Oktar ve Varlı, 2010, s. 11).

Marshall yardımının etkisiyle tarımdaki traktör miktarı 1948- 1949 yılı arasında 1756'dan 9170 âdete çıkmış, 1950 ve 1960 yılları arasında ise 16.585'ten 42.136'ya yükselmiştir. Traktör ile ekilen arazi miktarı 1949 yılında 132 hektar iken, 1950 ve 1960 yılları arasında 1244 hektardan 3160 hektara kadar çıkmıştır. 1950'de ekilen tarım arazisinin %8,6'lık kısmı traktörle sürülürken, 1960 yılına gelindiğinde bu rakam %51.36 olmuştur. Çiftçi traktörleri sadece arazi sürmekte kullanmamış, aynı zamanda traktörler ile ürünlerini şehirlere taşıyarak sebze, meyve ve tahılların satışını yapmaya başlamışlardır. Dolayısıyla çiftçi artık piyasa koşullarında alım satım yapmaya başlamıştır (Kürklü, 2015, s. 32).

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu süre boyunca edinilmiş olan tarım aletleri ve makinelere yönelik sayısal veriler ise Tablo 3'te verilmiştir.

Tabloda da görüleceği üzere, tarımda mekanizasyon özellikle Demokrat Parti iktidarının ilk beş yılı içerisinde ciddi ölçüde artmıştır. Tarımda traktör kullanımındaki esas sıçrayış ise 1955 yılından sonra gerçekleşmiştir. Tarımda makineleşme ile birlikte özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde nadasa bırakılan arazi miktarı azalmış, ekim yapılan araçlarda bu süreçte değişmiştir. Karasabanın yerini pulluk, diskaro, kültivatör, vanvey gibi aletler almıştır.

Çiftçi makinelerle toprağı daha kolay ve derin bir şekilde sürmeyi başarmış böylelikle ekilen tarım arazileri giderek çoğalmıştır. Ekim alanlarının genişlemesi beraberinde üretimde artışın yaşanmasını getirmiştir. Tarlanın ekimi için mibzer, pulluk, diskaro,

vanvey gibi aletler kullanılmıştır. Tarımda artan bu makineleşme saklanan tohum miktarında da azalmayı sağlamıştır çünkü daha az tohumla bile verim yüksek olmuştur. Tarımda sulama, haşerelere karşı mücadele ve harman makinelerinin kullanılması çiftçinin işini kolaylaştıran diğer unsurlardandır (Özer, 2014, s. 66).

Tablo 3. Demokrat Parti Döneminde Bazı Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısındaki Gelişme

Aletler ve Makineler	1940	1948	1955	1960
Traktör	1.066	1.756	40.282	42.136
Traktör Pulluğu	-	1.119	28.842	30.763
Kültivatör	2.744	5.549	10.926	20.088
Çapa Makinesi	-	8.022	5.209	12.651
Mibzer	11.227	162	7.244	8.343
Biçer	10.927	14.384	20.713	24.245
Biçerdöğür	-	268	5.618	5.554
Harman Makinesi	552	430	1.329	2.536
Selektör	253	339	1.163	1.415
Triyör	2.025	2.214	2.762	3.325
Balya Makinesi	287	52	164	375
Ekremöz	13.530	33.080	72.326	71.813
Kuluçka Makinesi	62	37	444	1.259
Motopomp	111	253	10.010	22.557
Pülverizatör	-	22.385	17.142	25.232
Karasaban	-	1.625.398	2.123.750	1.991.259

(Özer, 2014)

İlk başlarda çiftçi traktörlere ve zirai makineleşme hareketine temkinli yaklaşmıştır. Ancak bu modern makineler ile neler yapılabileceğini ve geleneksel yöntemlere oranla ne ölçüde verim alınacağını gördükten sonra onlar da talepte bulunmaktan kaçınmamışlardır(Özer, 2014, s. 65). Traktörden faydalanan illere bakıldığında, 1960 yılında 5241 traktör bulunduran Adana ilk sırayı almıştır. Adana'nın traktör kullanımında birinci sırada yer almasında Çukurova'nın varlığı etkili olmuştur. Nitekim

bu bölge tarımsal üretim için gayet uygun ve ekim alanı oldukça geniştir. Bu dönemde traktör kullanımında ikinci sırada bulunan il 3631 traktörle Aydın'dır. Konya ise 3282 traktörle üçüncü sırada yer almıştır. Traktör bulunmayan iller ise Artvin ve Rize'dir (Yurtoğlu, 2014b, s. 114).

Mekanizasyonun olumsuz yanı ise köyden kente göç dalgalarının yaşanmasını tetiklemiş olmasıdır. Traktörlerin, tarlalara girmesiyle birlikte tarımda kol gücüyle çalışan emekçilere ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Toprağı olmayan, işsiz kalan ve yapacak bir şey bulamayan bu çiftçiler çareyi büyük kentlere göçerek iş aramışlardır. Dolayısıyla makineleşme büyük toprak sahiplerinin işine yaramış, tarım işçilerini ise daha fazla yoksullaştırarak göçe zorlamıştır. Kentlere yoğun bir şekilde yapılan göç dalgaları sonucunda su, kanalizasyon, ulaşım, konut, trafik, sağlık, eğitim gibi alt yapı hizmeti alanlarında eksikliklerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle konut yetersizliği kentlerde gecekondulaşmanın artmasına neden olmuştur. Demokrat Parti kırdan kente doğru yoğun bir şekilde yaşanan bu göç hareketinin önüne geçebilmek, tarımda oluşan işsizliği azaltmak ve köylüyü köylerde tutmak için, topraksız köylüyü topraklandırmaya başlamıştır. Ancak kırsalda çiftçiyi teşvik etmeye çalışan bu politika bile göçlerin tam anlamıyla son bulmasını sağlayamamıştır (Yurtoğlu, 2014b, s. 325).

3.1.3. Tarımda Vergi Reformu

Cumhuriyet döneminde dolaylı vergiler içerisine girmeyen ve tarım işçisinden alınmış olan vergiler üç gruba ayrılmıştır. Bu gruptan ilki, tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelir üzerinden alınan vergilerdir ve aşar vergisi, tarım mahsulleri vergisi ve gelir vergisi bu gruba dâhil olan vergi türleridir. Çiftçiden alınmış olan ikinci vergi türü, servet vergileri grubudur. Bu grubu oluşturan vergi türleri ise arazi ve hayvanlar vergisidir. Üçüncü grupta ise, baş vergisi ile benzerlik gösteren yol vergisi yer almıştır. Çiftçinin üzerinde yük olan bu vergilerden bir kısmı CHP hükümeti tarafından kaldırılmıştır (Yurtoğlu, 2014b, s. 36).

Demokrat Parti iktidarı da CHP iktidarına benzer şekilde bir vergi politikası uygulamıştır. Nitekim Adnan Menderes 29 Mayıs 1950 tarihli hükümet programını okurken tarım kesiminden alınan vergiler üzerine şunları beyan etmiştir;

“Parti programımıza sadık kalarak vergilerde ıslahat yapmak ve bilhassa vasıtalı vergiler nispetini vasıtasızlar aleyhine indirmek suretiyle vergi adaletine yaklaşmak prensipini tamamiyle muhafaza ediyoruz. Geniş halk tabakalarını sıkan ve istihsal hayatını baskı altında tutan birtakım vergilerden tenzilât yapmak suretiyle kazancı dar olan vatandaşları ve istihsal hayatını ferahlığa kavuşturmak lüzumuna kaniiz; ve bu maksatla Muamele Vergisi Yol Vergisi Hayvanlar Vergisi mevzularını yeniden elden geçirmeye karar vermiş bulunuyoruz. Ayrıca bazı inhisar maddeleri fiyatlarında da indirmeler yapmak imkânını arıyacağız. Fakat bütün bunların Gelir Vergisi tatbikatı neticeleri hakkında katî hesaplara varmadan şimdiden sarih olarak ifadesine imkân görmüyoruz.” (TBMM, 1950, s. 27)

Bu dönemde milli ekonominin temelini teşkil eden tarımın geliştirilmesi için, 1950-1960 yılları arasında vergide reform yapılmış ve tarım işçileri vergiye tabi tutulmamış yıllarca alınan vergilerle ezilen çiftçi bu uygulama sayesinde, ekonomik anlamda bir nebze de olsa rahatlamıştır. Aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi Demokrat Parti iktidarından önceki yıllarda tarım işçilerinden alınan arazi vergisi, hayvan vergisi, aşar ve toprak mahsulleri vergisi ve yol vergisinde, 1950 yılından sonra düzenli bir şekilde azalmıştır.

Tablo 4. Tarım İşçisinden Alınan Vergilerin Yıllara Göre Dağılım Oranları (%)

Yıl	Arazi Vergisi	Hayvan Vergisi	Aşar ve Toprak Mahsulleri Vergisi	Nakden Ödenen Yol Vergisi	Toplam
1924	2	3	24	-	29
1926	3	7	-	4	14
1929	2	6	-	4	12
1938	4	5	-	2	11
1944	1	3	5	2	11
1950	1	2	-	1	4
1956	1	2	-	-	3

(İnci, 2009)

3.1.4. Çiftçiyi Destekleme Alımları

Demokrat Parti çiftçiyi tarımda makineleşme, kredi ve vergi kolaylığı gibi çalışmalarla desteklemenin yanı sıra tarımsal ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde de mağdur etmemek için bir takım müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleye çiftçiyi destekleme alımı denilmiştir. İlk olarak rekabetçi piyasa koşullarında ürünün gerçek değerinin altında bir değerle alım satım ilişkisine dâhil olmasını engellemek amacıyla ürüne bir taban fiyat biçilmiştir, böylelikle üretici korunmuştur. İkinci olarak da devlet, çiftçiye ürünlerinin belirlenen değer ile satın alacağı teminatını vermiştir (Yurtoğlu, 2014b, s. 164). Destekleme alımları ile ilgili olarak Menderes şunları söylemiştir;

“Ziraatımızın süratle inkişafını bir taraftan da elverişli bir fiyat politikasının tatbiki ile alâkalı görmekteyiz. Zirai mahsullerimizin fiyatlarını dünya fiyatlarına intibak ettirmek arzu ve gayretlerimizin yanında istihsalimizi artırmak için gereken yerlerde teşvik edici bir fiyat politikası takip etmeyi de lüzumlu görmekteyiz. Buğday fiyatlarını düşürmemek de esash prensibimiz olacaktır.” (TBMM, 1954, s. 30)

Nitekim Adnan Menderes, 1949 yılında 27 kuruş olan buğday fiyatını %66 oranında arttırarak 45 kuruşa çıkarılmış, yüksek fiyat politikası ile çiftçinin buğday üretimi yapması teşvik edilmiştir. Böylece buğday verimi de artmış, bu verimlilik hektar başına

%98'lere kadar ulaşmıştır. Ancak destekleyici politika ile çiftçiden 30 kuruşa alınan buğdayın Avrupa'ya 17,5 kuruştan satılması devlet hazinesini zora sokmuştur. Bu durum hazinede bir yılda 200.000.000 liradan fazla açık oluşturmuştur. Açığı Merkez Bankası kaynakları ile kapatmaya çalışmak enflasyonu tetiklemiştir. Bu dönemde uygulanan bir diğer fiyat politikası da şeker ve ekmek gibi temel gıda maddelerinin fiyatlarının düşürülmesidir. Piyasada çiftçiyi korumak amacıyla yapılmış olan bu fiyat politikaları ile 20-25 milyon civarında bir mali yük doğmuştur. DP hükümeti bu yükün tasarrufla giderilebileceği yönünde karar almıştır (Yurtoğlu, 2014b, s. 167).

Tarımda tüm bu iyileştirmelerin yapılmış olmasının rağmen özellikle 1954 yılından sonra tarımsal ürünlerin üretiminde düşüş yaşanmış bu durum tarım odaklı işleyen ekonomi anlayışı da sekteye uğratmıştır. Hava koşulları Demokrat Parti iktidarı için ilk 4 yılda avantaj sağlarken takip eden yıllarda tarımsal üretim için dezavantaja dönüşmüştür. Demokrat Parti'nin çiftçiyi desteklemek maksadıyla uygulamış olduğu politikalar kısa vadede çiftçinin yüzünü güldürmüştür. Ancak siyasi vaatler yerine getirilirken, ekonomide verilmiş olan açıklar zamanla kapatılamamış bu durum ekonominin bozulmasına ve enflasyonun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

3.2. SANAYİ POLİTİKALARI

Muhafif parti kimliğiyle dört yıl geçirmiş olan Demokrat Parti bu süreçte, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını antidemokratik gördüğü uygulamalardan ve ekonomide devletçilik politikasının yürütülmesi gibi konulardan ötürü sıkı sıkıya eleştirmiştir. 1940'lara gelindiğinde II.Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte devlet eli, her alanda kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Demokrat Parti'nin 1950 seçimleriyle iktidara gelmesiyle Türkiye'nin kalkınma stratejisinde benimsenecek politikalarda değişim ve dönüşüme gidilmiştir. Evvela ekonomide yoğun bir devlet müdahalesinden vazgeçilmiş, özel girişim teşvik edilmiştir.

Özellikle 1950 yılından sonra ekonomi alanındaki uygulamaları kısmen de olsa bu doğrultuda şekillenmiştir. Ekonomi, yoğun bir devlet müdahalesinin olduğu düzenden özel girişimin teşvik edildiği bir anlayışa evrilmiştir. Ancak bu değişiklik aslında belli bir sürecin ürünü olmuştur. Zira çok partili siyasal hayata

geçildikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak kurulan Demokrat Parti'nin hem parti programları hem de 1950 genel seçimleri için belirlemiş oldukları bildiriler incelendiğinde, ekonomi üzerine yürütülecek olan planların birbirlerine oldukça benzer mahiyette olduğu görülmüştür. Nitekim CHP'nin seçim bildirgesine bakıldığında, yıllarca uygulanmış olan katı, geleneksel devletçilik anlayışının yerine devletin ekonomideki yerinin daraltılması, özel teşebbüse daha fazla imkân verilmesi ve yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırıcı fikirlere sıcak bakmışlardır. Ekonomi üzerine geliştirilen tüm bu fikirler DP'nin iktidarı döneminde savunulmuş ve uygulamaya koyulmuştur. Bu durum iki partinin de ekonomi için temelde aynı hedefleri belirlemiş olduklarını göstermektedir (Kişi, 2005, s. 95).

Adnan Menderes iktisadi ve mali politikalarının neler olacağını şöyle açıklamıştır;

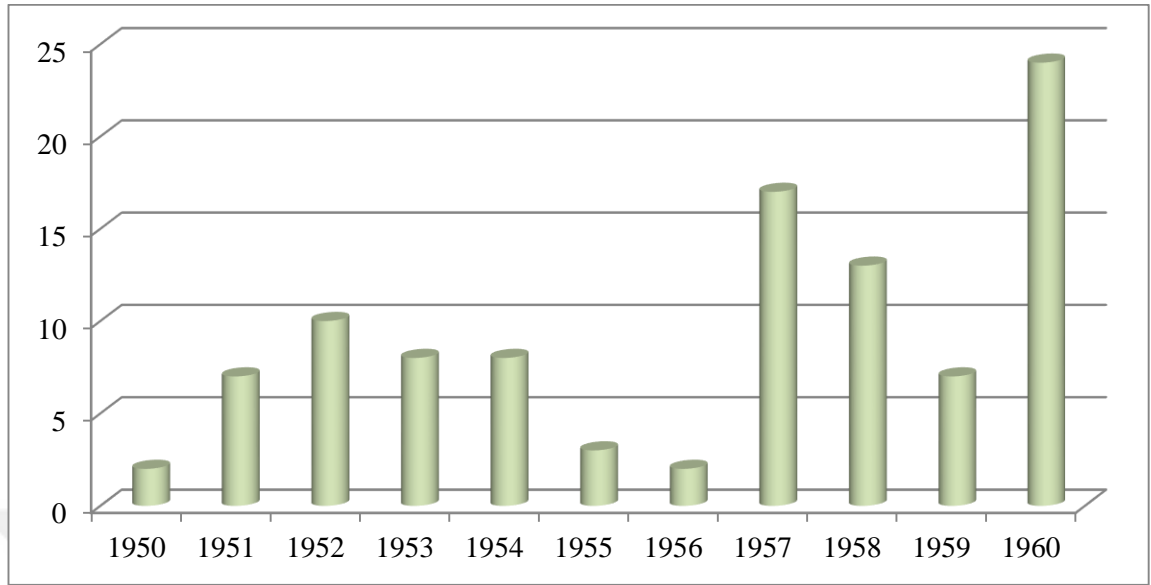
1. *Nüfusumuzun %80'inin iştiğal mevzul unu ve geçim vasıtasını, millî ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağım teşkil eden ziraatimiz büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve ön plânda ele alınacaktır.*
2. *Memleketin iktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün malî ve iktisadi imkânlarımız, azami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.*
3. *Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiilî emniyet havasının yerleşmesini temine matuf bütün tedbirler alınacaktır. Memlekette mevcut sermaye ve tasarrufların istihsale akması teşvik ve temin olunacaktır.*
4. *Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.*
5. *Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında âzami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi takatiyle mütenasip denk ve muvazeneli bütçeler getirilecek, buna mukabil iktisadi kalkınmaya ve bir kül halinde bütün vatandaşların istihsal gayretleri ve faaliyetlerini desteklemeye matuf sermaye yatırımlarına mümkün olan en geniş hissenin ayrılması temin edilecektir (TBMM, 1954, s. 26).*

Partinin benimsemiş olduğu maddelerden de anlaşılabilceği gibi Demokrat Parti, özellikle iktidarının ilk yıllarında iktisadi ve siyasi alanda liberalizmin ilkelerinin geçerli olmasını savunmuş ve ekonomide hızlı bir büyüme hedefleyerek, özel teşebbüsün iktisadi hayatta aktif katılımını teşvik edici politikalarda bulunmuştur. Özellikle DP'nin iktidardaki ilk dört yılı ekonomi politikaları bu doğrultuda şekillenmiştir. Fakat öne sürülmüş olan bu liberal siyaset anlayışı zamanla değişmiştir..

Demokrat Parti'nin liberal ekonomi anlayışı neticesinde, 1951 yılında Yabancı Sermaye Kanunu ve 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunların çıkarılmasındaki amaç, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir yeri olan sermayeyi dışarıdan tedarik edebilmektir. Dolayısıyla içe dönük bir piyasa anlayışından yabancı sermayenin de katıldığı, dışarıya açık işleyişin olduğu bir piyasaya anlayışına geçilmiştir (Çalık, 2012, s. 190). Ekonomiye yabancı sermayenin çekilmeye çalışıldığı bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş ithalatta kota uygulaması yumuşatılmış, ihracatta artış yaşanmıştır.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi DP'nin hükümeti devraldığı tarihten itibaren özellikle 1954 yılına kadar yabancı sermayenin ülkeye girişi artmıştır. Bu tarihten sonra değişen ekonomik kalkınma planı neticesinde ülkeye giren yabancı sermaye miktarında azalma olmuştur. Ancak 1957 ve 1958 yıllarında bu sermaye miktarında oldukça büyük bir artış gerçekleşmiştir. Ancak en fazla yabancı özel sermayenin 1960 tarihinde, ülkeye girmiş olduğunu söylemek mümkündür (Sungur, 2015, s. 88).

Şekil 7. Özel Yabancı Sermaye Miktarı (Milyon TL)



(Sungur, 2015)

Ayrıca 1954'te çıkarılan bir diğer kanun Petrol Kanunudur. Bu kanun ile de devletin tekelinde olan petrol arama hâkimiyeti kırılmıştır (Çalık, 2012, s. 190). 29 Mayıs 1957 tarihinde ise 6326 sayılı kanun ile yeniden şekillendirilen Petrol Yasası, yatırımcılar ve yabancı şirketler için daha elverişli hale getirilmiştir (Baytal, 2007, s. 553). Böylelikle petrol arama, taşıma, depolama, petrol ve petrol ürünleri üretimini yapma, dağıtma gibi işlemleri sadece devletin yapabileceği uygulamalar olmaktan çıkarılarak özel teşebbüs eliyle yürütülüp, yatırımcılar aracılığıyla geliştirilmesine imkân tanınmıştır. Bu amaçla özel girişimde içerisinde bulunduğu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) 1954 yılında kurulmuştur (Kişi, 2005, s. 101).

Başvekil Adnan Menderes kabine programında bu kanunlar ile ilgili şunları dile getirmiştir;

“Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile petrollerimizin işletilmesi mevzuundaki tedbirlerimizde de gayet kararlıyız. Memleketin sanayileşmesinde, zengin tabii kaynaklarımızın ve petrollerimizin bir an önce işletmeye açılmasında ve milletimizin hizmetine arzında yabancı sermaye ve 'teknik bilginin teşriki mesaisine verdiğimiz ehemmiyet, her

türlü menfi neşriyat ve propagandalara rağmen, milletimizin tam tasvibine mazhar olmuş bulunmaktadır. Geçen devre zarfında Yüksek Meclisin kabul buyurduğu kanunlar arasında, Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu, iktisadi kalkınmamızda ve Millî inkişafımızda hususi bir ehemmiyet ve mevki işgal edecektir. Henüz birkaç ay önce meriyete vaz'edilmiş olan bu kanunların tatbikatından beklediğimiz feyizli neticeleri asıl önümüzdeki yıllardan itibaren elde etmeye başlayacağız. Memleketimize gelerek, yerli sermaye ve teşebbüsün yanibaşında ve onunla iş birliği halinde çalışmak isteyen yabancı sermaye, teşebbüs erbabı ve teknisiyenlere her türlü kolaylık ve imkânlar sağlanmış bulunmaktadır. Bu vadideki faaliyetlerimize ve yabancı sermayenin memleketimize akmasını temin hususundaki gayretlerimize hızla devam edeceğiz”(TBMM, 1954, s. 28)

Adnan Menderes'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile petrol kanununa oldukça önem verilmiş, bu kanunlar neticesinde gerekli olan sermayenin ülke sınırları dışından tedarik edilmesi planlanmış ve döviz akışı için her türlü kolaylığın sağlanacağı belirtilmiştir.

Bu dönemde diğerk bir gelişme dış ticaret alanında yaşanmıştır. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında, dış ticaret faaliyetlerine önceden getirilmiş olan sınırlamalar gevşetilerek daha serbest bir ticaret anlayışının yaygınlaşması için çalışılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, önceki dönemlere nazaran yapılmış olan dış ticaret oranı daha fazladır. Ticaretteki bu serbestiyet sonucunda ihracat ivme kazanmış, ithal edilen mallara yönelik getirilmiş olan kota sınırlandırılması da yine bu dönemde kaldırılmıştır (Çalık, 2012, s. 190).

Tablo 5'te de görüldüğü gibi dış alım ve dış satım değerleri Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılı içerisinde artış göstermiş ancak 1953 yılından sonra hem bu değerler düşmüş hem de dış ticaret açığı büyümüştür.

Tablo 5. Türkiye'nin Dış Ticareti 1946-1960

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret	Toplam Dış Ticaret
1946	118.889	214.580	95.691	333.469
1947	244.644	223.301	-21.343	467.945
1948	275.053	196.799	-78.254	471.852
1949	290.220	247.825	-42.395	538.045
1950	285.664	263.424	-22.240	549.088
1951	402.086	314.082	-88.004	716.168
1952	555.920	362.914	-193.006	918.834
1953	532.533	396.061	-136.472	928.594
1954	478.359	334.924	-143.435	813.283
1955	497.637	313.346	-184.291	810.983
1956	407.340	304.990	-102.350	712.330
1957	397.125	345.217	-51.908	742.342
1958	315.098	247.271	-67.827	562.369
1959	469.982	353.799	-116.183	823.781
1960	468.186	320.731	-147.455	788.917

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Demokrat Parti'nin ilk yıllarında madencilik alanında da gelişme olmuştur. Bakır, manganez, taşkömürü, linyit, kükürt, krom vb. kaynakların üretimi artmıştır. Murgul bakır işletmelerinin faaliyete geçmesi ile birlikte, DP iktidarının bakır üretiminde başarı sayılabileceği bir artış yaşanmıştır. Nitekim bu işletmelerin açılmasıyla üç yıl gibi bir sürede bakır üretim miktarında %100'lük bir artış gerçekleşmiştir. Maden üretimindeki bu artış sayesinde fazla kalan kısım ihraç edilmiş böylece bu alandan da döviz kazanılmıştır (Kişi, 2005, s. 99).

Ekonomideki tüm bu iyimser hava ancak dört yıl sürmüştür. 1954 yılından sonra tarımda hasatın kötü hava şartları nedeniyle beklenildiği gibi sonuçlanmaması, dış yardımlara umut eden bir ekonomik yapılanma içerisine girilmesi ve bu yardımların önceden olduğu gibi alınmaması gibi nedenler tarımsal gelirin düşmesine sebebiyet vermiştir. Önceki dönemlere kıyasla yaklaşık %10 gibi bir oran ile düşüşe geçen bu gelir kaynağı ülke ekonomisinin diğer sacayaklarında da doğrudan etkili olmuştur.

Birkaç yıl öncesinde gıda maddelerini ihraç eden bir ülke konumunda olan Türkiye'nin bu maddeleri ithal eden bir konuma gelmiş olması, Demokrat Parti'nin iktisat politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştur (Şener, 2005, s. 146). Demokrat Parti iktidarının kuruluşundan itibaren savunmuş olduğu liberal ekonomiden, devletçi müdahaleci ilkelerin egemen olduğu ekonomiye geri dönmüş ve ziraat ikinci plana atılmıştır. İktisadi hayatta dış ticarete önem veren DP hükümeti için ilk yıllardaki elverişli piyasa koşulları, Kore Savaşı'nın son bulması ile ortadan kalkmış tarım ürünlerine olan talep azalmış dolayısıyla bu durum ekonomiyi etkilemiştir. Diğer yandan 1954'den itibaren döviz darboğazı yüzünden DP'nin kuruluşundan itibaren vurguladığı liberalizme kısıtlama getirilmiştir (Baytal, 2007, s. 556)

İthal edilen ürünlerin her geçen gün artması buna karşılık ihracatın azalması nedeniyle, dış ticarete açık meydana gelmiştir. Demokrat Parti iktidara geldiğinde 62 milyon lira olan açık, iki yıl sonra 479 milyon lira artmıştır. 1954 yılına gelindiğinde bu miktar 401 milyon lira olmuştur. Bu durum devletin yaptırım gücünün öncelikle bu alanda hissedilmesine sebebiyet vermiştir. Dış ticarete oluşan bu açığın önüne geçebilmek için serbest ithalat usulü kaldırılmış, Milli Korunma Kanunu uygulanmaya başlanmıştır (Şener, 2005, s. 146).

Zamanla daha fazla derinleşen enflasyon nedeniyle, piyasada malların fiyatları gün geçtikçe artmış, kimi mallar bulunamaz hale gelmiş ve bu durum karaborsanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Demokratlar ülke ekonomisini gelmiş olduğu bu kötü gidişattan kurtarabilmek adına, iktidara gelmeden önce şiddetle eleştirmiş oldukları kanunu uygulamak zorunda kalmışlardır.

Çıkarılmış olan Milli Korunma Kanunu ile piyasalar kontrol edilmeye çalışılarak, karaborsacılığın önüne geçebilmek için uğraşmış ve karaborsacıları sert bir şekilde cezalandırarak bu durumun önüne geçilmek istenmiştir. Ancak alınan bu tedbirler pek başarılı olmamıştır. Özellikle DP iktidarının son dönemlerinde ekonomik kriz çok daha fazla şiddetlenmiştir. Hükümet ortaya çıkan bu enflasyonu bertaraf edebilmek amacıyla kredileri ve yatırımları azaltmıştır. Getirilen bu tedbirler iş sahasını sınırlandırmış bu durum işsizliği arttırmıştır. Alınan vergiler ise halkın ekonomik sıkıntısını iyice körüklemiştir (Emiroğlu ve diğerleri, 2012, s. 78).

SONUÇ

Çok partili yaşama geçişin en önemli mimarlarından olan DP Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik hayatını derinden etkilemeyi başarmıştır. Tek parti yönetimine alışmış bir ülkede önce parti içinde, daha sonra yeni bir parti kurarak bu parti aracılığıyla muhalefet yapan Demokratlar Türkiye'de muhalif, eleştirel bilincin canlanmasında rol oynamışlardır. DP özellikle muhalefette bulunduğu zaman zarfında ve hükümetinin ilk yıllarında demokrasi ilkelerine bağlı kalmış ve savunmuş, özgürlüğün ise her alanda kendini hissettirebilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İzlemiş olduğu bu politika bürokratik-baskıcı bir devlet geleneğinden yılmış olan geniş kitlelerce kabul görmüştür. Bu kabulleniş ile birlikte halk siyasette daha aktif rol almaya başlamıştır. Siyasette ki bu katılım Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlanan her bir birey için oldukça önemli bir kazanımdır. DP bu doğrultuda "Milli İrade" kavramının siyasi hayatımıza girmesini sağlamış ve bu kavrama sıkı sıkıya bağlanmayı başarmıştır. DP'nin siyasette seçkin bir anlayış yerine halkçı bir tavır takınmış olması demokratikleşme tarihi adına bir dönüm noktası olmuştur.

14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iş başına gelen DP özellikle iktidarının ilk yıllarında savunmuş olduğu demokrasi ilkelerine uygun şekilde bir politika yürütmüştür. Ancak özellikle iktisadi alanda kötüye gidişin yaşandığı 1950'li yıllar ile birlikte siyasette de farklı bir hava hâkim olmaya başlamıştır. Bu nedenle siyasetin ekonominin durumuna göre şekil aldığından bahsedilebilir. Hükümete karşı yapılan eleştirilere karşı giderek sertleşen iktidar kanadı özellikle üniversiteleri, basını ve muhalif çevreyi çeşitli şekillerle susturmaya çalıştığı bir sürece girilmiştir. DP özellikle muhalefette olduğu yıllarda dönemin iktidarını eleştirmiş olduğu uygulamaları iktidara geldikten sonra uygulamıştır denilebilir. Ne yazık ki partinin, savunmuş olduğu demokrasi kavramının içi zamanla boşaltılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de siyasi alanda olduğu gibi iktisadi alanda da değişiklikler yaşanmıştır. Dörtlü Takrir 'den iktidara yükselen DP iktisadi alanda liberalizm ilkelerini savunmuştur. Devlet eliyle işleyen bir ekonomik düzen yerine özel sektöre öncelik veren liberal politikalar uygulanmak istenmiştir. Ancak bu beklenti tam olarak karşılanamamış, hem kamunun hem özel sektörün bir arada yürütülmeye çalışıldığı karma bir ekonomik işleyiş söz konusu olmuştur. Nitekim bu

anlayış DP iktidarının ilk yıllarında gerçekleştirilmiş hızlı bir ekonomik kalkınma gerçekleşmiştir.

Tarım politikası ile geleneksel yöntemler yerini modern tarım uygulamalarına bırakmış, traktör kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Bu uygulama, tarımsal üretim miktarlarında artışın yaşanmasında ve tarımsal ekim alanlarının artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Türk çiftçisi kooperatifler yoluyla desteklenmiş ve bankalar aracılığıyla çiftçiye kredi imkânı sağlanmış ayrıca tarımda vergi reformu sayesinde tarım işçileri vergiden muaf tutulmuştur. Devlet tarım ürünlerinin belli bir ücretin altında satılmaması için taban fiyat uygulamasını başlatmıştır. Tüm bunlar tarımı ve tarım işçisini kalkındırmaya yönelik hamleler olmuştur.

Marshall Yardımı ile tarımda modernizasyonun artmasının çiftçinin işlerini kolaylaştırdığı gibi özellikle küçük üreticiler üzerinde negatif etkileri de olmuştur. Tarımda makineleşme verimliliği arttırdığı gibi kırsal kesimde işsizliği de arttırmış ve bu durum şehirlere olan göçü ve plansız bir kentleşmeyi doğurmuştur. DP iktidarının ilk yıllarında iklim koşullarının elverişli olması, tarım kredileri ile çiftçiye kolaylık sağlanması, Kore Savaşının tarım ürünlerinin ihracını artırması gibi nedenlerle DP iktidarı döneminin ilk dört yılında Gayri Safi Milli Hasıla'da hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir. Ancak 1954 yılından sonra ekonomik büyümede önemli derecede bir yavaşlama olmuştur.

Dönemin ekonomisine sanayi sektörü odaklı bakıldığında özel sanayiye geçişin yaşanmaya başladığı bir süreç olarak niteleyebiliriz. Her ne kadar sanayi sektöründe de özel teşebbüsler yoluyla bir kalkınma amacı ile yola çıkmış olursa da devletin bu alanda oldukça etkili olduğundan bahsedilebilir. Fakat bu hızlı ve plansız büyüme, alınan dış yardımların azalmasıyla paralel bir şekilde düşüşe geçmiştir. Ne yazık ki ekonomide ki bu kötü gidişat önlenememiş ve Türkiye zamanla aldığı borçları ödeyemez ve temel ihtiyaçları karşılayamaz bir sürece girmiştir. Ekonominin bu kötü vaziyetine karşı oluşabilecek muhalefeti önlemek için alınan sıkı tedbirler anti-demokrat uygulamalara yol açmıştır. Demokrasi ideali ile siyaset meydanına çıkan parti, geniş halk kitlelerini siyasette aktif hale getirmeyi başarmış, demokrasi fikrini benimsemiş ancak tam olarak hayata geçirememiştir. Alınan bu sonuçta ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve hem

iktidar tarafından hem de muhalefet kanadı tarafından demokrasi kültürünün yeterince benimsenmemiş olması da etkilidir.



KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşine Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980* (A. Fethi, Çevirmen.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. Y. (2017). Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*.
- Akın, F. (2005). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 92-109.
- Akın, R. (2002). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960) *Türkler Ansiklopedisi C. 16.* (pp. 911-922). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9 (1), 55-72.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi* (28).
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Albayrak, M. (2008). Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26 (71), 341-379.
- Albayrak, M. (2014). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı. *Ankara Barosu Dergisi* (1), 295-312.
- Alper, S. ve Uygun, B. (2019). 6/7 Eylül Olayları. 2013/2 Hukuk Gündemi. . Retrieved. <http://www.turkishlibrary.us/yakin-tarihimizin-utanc-gunleri-6-7-eylul/>.
- Anadol, C. (2004). *Türk Siyasi Tarihine Demokrat Parti*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Anonim. (2019). Adnan Menderes'in tutuklanması. Retrieved. <https://www.tarihiolaylar.com/>.
- Apuhan, R. Ş. (2010). *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi
- Avşar, Z. ve Emre Kaya, A. (2017). Arapça Ezan Yasağı Ve Kaldırılması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33 (95), 94-123.
- Aydemir, S. S. (2016). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite'nin Etkisi. *International Journal of Eurasian and Culture* (1), 9-22.
- Aydın, M. K. (2019). Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi(1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (1), 413-428.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 267-282.
- Bağcı, H. (2007). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: Ortadoğu teknik Üniversitesi Geişme Vakfı yayınları.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (40), 545-567.
- Beyoğlu, S. ve Satan, A. (2014). *Modern Türkiye Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Birand, M. A., Dünder, C. ve Çaplı, B. (1991). Demirkırat Belgeseli, 3. Bölüm. Türkiye: 32. Gün.
- Birand, M. A., Dünder, C. ve Çaplı, B. (2016). *Demirkırat/Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1975). *Demokrat Parti ve Ötekiler*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bulunmaz, B. (2012). Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları. *Öneri Dergisi*, 10(37), 203-214. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/download/article-file/165696>
- Bulut, F. (2011). 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 11 (23), 123-149.
- Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış*, 2 (4), 125-145.
- Burçak, R. S. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara: Nurol Matbaacılık.

- Burğaç, M. (2013). 1946 Genel Seçimlerinde Propaganda. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 (26), 163-186.
- Cihan, A. R. (1993). *İsmet İnönü'nün TBMM'deki konuşmaları 1920-1973*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi. (2002). Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960 (Vol. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1946a). *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1946 1.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1946b). *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ağustos 1946.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1949). *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949.
- Çakır, H. ve Yavalar, D. E. (2017). Demokrat Parti İktidarı ve Basın. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 257-270.
- Çalık, Ü. (2012). Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım. *Liberal Düşünce*, 17 (65).
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2).
- Demir, Ş. (2007). Adnan Menderes ve 6-7 Eylül Olayları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (12), 37-63. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9849>
- Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, N. (2005). NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1946-1999:Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa Atlantik Güvenlik Örgütü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3), 69-108.
- Doğan, S. (2014). Bir Türkiye Efsanesi: Köy Enstitüleri. *Açık Bilim*.
- Durak, B. ve Karadağ, N. C. (2017). Türkiye'de Tarım Politikaları ve Vergilendirilmesi-I. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 89-104.
- Durç, S. A. (2010). Türk Muhalefet Geleneğinde Demokrat Parti. *Mukaddime* (1), 59-84.
- DYP. (2019). Demokrat Parti Sloganı Retrieved. www.dyp.org.tr.

- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 13-27.
- Emiroğlu, A., Koçyiğit, N. ve Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (8), 73-92.
- Erkanlı, O. (1972). *Anılar..Sorunlar...Sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Esen, S. (2010). 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu. *Mülkiye*, 34 (267), 167-192.
- Evsile, M. (2018). Demokrat Parti'nin İktisadi İstiklal Mücadelesi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 61-75.
- Gaytancıoğlu, S. (2011). *Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi*. Yüksek Lisans, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Gülen, N. (2005). *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gülmez, N. ve Aşık, S. (2014). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sürecinde Havadis Gazetesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 72-96.
- Gün, Ö. (2006). *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960- Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri*. Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkan, M. (2016). <https://gaiadergi.com/>. Tarihi, 09 06 <https://gaiadergi.com/bu-topraklarin-gordugu-en-buyuk-utanc-gunlerinden-biri-6-7-eylul-olaylari/>
- Güzelipek, Y. A. (2017). Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz. *International Journal of History*, 9 (3), 77-92.
- İnan, S. (2006). *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*. İstanbul: Liberte Yayınları.
- İnci, İ. (2009). 1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* (1), 109-130.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Demokrat Parti Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 47-63.
- Karadeniz, Y. (2018). Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16).
- Karpat, K. H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazan, B. (2012). *Türkiye'de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları(1945-1960)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kişi, Ş. S. (2005). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası ve Değerlendirilmesi (1950-1960). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 93-114.
- Kuru, H. (1995). 27 Mayıs 1960 Dönemi: İktidar-Muhalefet İlişkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (8), 243-258.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Dış Politikası (1945-1970)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kürklü, A. (2015). *Demokrat Parti Tarım Politikaları (1950-1960)*. Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Mete, O. (1947). *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi*. İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası.
- Milliyet Gazetesi. (1950). *Milliyet Gazetesi*, 7 Haziran 1950.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 28 (1), 01-22.
- Özcan, G. (2014). Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 261-274.
- Özçelik, F. ve Tunç, B. (2017). Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1959 Yılı Gezileri Kapsamında Geyikli Olayları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6 (3), 1624-1643.
- Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 65 (3), 163-187.
- Özçetin, B. ve Demirci, S. (2005). Hürriyet Partisi *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7/ Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011). Halkevleri 1932'den 1951'e. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (45), 235-262.
- Özenç, M. ve Şahin, Ç. (2008). Varlık Vergisi ve Toplumsal Etkileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 45 (516), 87-98.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Özer, S. (2014). Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (31).
- Sancaktar, C. (2012). Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri. *Bilge Strateji*, 4 (7), 31-64.
- Sarı, M. (2012). *Demokrat Parti Basınına Göre İktidar Muhalefet İlişkileri Açısından Vatan Cephesi*. 10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi. Retrieved from
- Seven, T. (2015). Çok Partili Rejime Geçiş ve Demokrat Parti Dönemi'nde Basın (1945-1960). <https://www.academia.edu>, 1-20. Retrieved from https://www.academia.edu/24917486/ÇOK_PARTİLİ_REJİME_GEÇİŞ_VE_DE_MOKRAT_PARTİ_DÖNEMİNDE_BASIN_1945-1960
- Sezgin, Y. (1995). *Kore Savaşına Girişimizin Türk Tış Politikasına Etkileri*. Ankara.
- Sungur, Z. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları*: Gece Kitaplığı.
- Sungur, Z. (2016). Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14).
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015). Demokrat parti'nin Kuruluş Süreci ve DP - CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 31-69.
- Şener, S. (2005). Türkiye Ekonomisinin İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (1).
- Şimşek, G. ve Mercanoğlu, C. (2018). Bir "Planlama Örneği" Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi. *Planlama*, 28 (3), 261-281.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67 (2).
- Taşdöven, Z. (2013). *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Taşkesen, A. (2017). Toplumsal Hareketlilik bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olaylarının Sosyolojik Analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), 9-26.
- Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- TBMM. (1950). TBMM Tutanak Dergisi (Vol. 1). 05 29.
- TBMM. (1951). <https://www.tbmm.gov.tr>. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı [TR]*. Retrieved from <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c006/tbmm09006058.pdf>
- TBMM. (1954). <https://www.tbmm.gov.tr>. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı [TR]*. Retrieved from <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001003.pdf>
- TBMM. (1957). *TBMM 10. Dönem Zabıt Cerideleri*. (Cilt 17, İçtima 8). Date: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c017/tbmm10017042.pdf>.
- TBMM. (1960). TBMM Zabıt Zeridesi (Vol. 18). 04 18.
- TBMM. (1969). Kooperatifler Kanunu *Kooperatif ve Kuruluşu*: Resmi Gazete. 4 24.
- TBMM. (2008) *Demokrat Parti Programı 1946*.
- TBMM Kütüphanesi. *Demokrat Parti Programı 1946 Madde-54*.
- TBMM Kütüphanesi. (1946). Açık Erişim Koleksiyonu. Demokrat Parti programı [1946]. Tarihi, 22 Haziran 2019 <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917>
- TBMM Tutanak Dergisi. (1946a). Dönem 8, C.1. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı*. 18 Eylül 1946, Erişim Tarihi, 1 Haziran 2019 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003018.pdf>
- TBMM Tutanak Dergisi. (1946b). Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. *Dönem 8, Toplantı 1, C.3* 18 Aralık 1946, Erişim Tarihi, 1 Haziran 2019 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003018.pdf>
- Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Topal, C. Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

- Topçu, İ. ve Topçu, S. A. (2017). Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı. *Akademik Bakış Dergisi* (61), 59-80.
- Tunç, B. (2016). Bursa'da Vatan Cephesi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 137-162.
- Tutan, M. N. (2018). *Demokrat Parti Dneminde Demokrasi Anlayışının Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ulus Gazetesi. (1947). *Ulus Gazetesi*, 11 Ocak 1947 1.
- Unat, K. (2017). Seçim Afişleri Işığında Hürriyet Partisi'nin 1957 Genel Seçim Kampanyası. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 271.
- Uran, H. (1959). *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Vakfi, İ. (1983). İnönü'nün Topkapı'da saldırıya uğraması. Retrieved. <http://www.ismetinonu.org.tr/mayis/>.
- Varlı, O., Arzu, Suat. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 01-22.
- Yalçın, O. (2012). Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, 1 (1), 313-354.
- Yavuz, E. (2015). Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (12), 161-180.
- Yeni Sabah Gazetesi. (1953). *Yeni Sabah Gazetesi*, 8 Temmuz 1953.
- Yetim, F. (2006). *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1957-1960)*. Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 51 (1), 481-505.
- Yılmaz, D. (2012). Demokrat Parti'nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurtoğlu, N. (2014a). *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri: 1950-1960*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Yurtoğlu, N. (2014b). Demokrat Parti Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (50-1960). Ankara: Hacettepe Üniversitesi

Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.



EK 1. DÖRTLÜ TAKRİR

CHP Meclis Grubu Başkanlığına 7 Haziran 1945

Daha kuruluşundan beri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatlerdir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleştirilmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes kurtuluş savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi Hürriyetleri, gerek milli murakabeyi en geniş surette dağlamak imkânlarını vermiştir.

Memleketi Ortaçağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticai kırmak maksadıyla 1925'ten sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lâkin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilatı Esasiye Kanununun, demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izaha lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir harekettir. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlediğini gösteren teşebbüslerde vardır. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde, müstakil mebuslara gittikçe daha artacak nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi CHP içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili millî murakabede

tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiiik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada, hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde, memleketimizde de Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede buldukları inkâr kabul edilmez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan hamleler neticesinde bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasî olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumî şartları daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasî hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

- 1) Milli hâkimiyetin en tabîî neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması.
- 2.) Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.
- 3) Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi.

Muhterem milletvekilleri arkadaşlarımızın, yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri millî hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu

gerçekleştirmeyi hedef tutan CHP'nin ve bütün Türk Milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımızı inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği hakkındaki fikirleri”, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz.

İzmir

Celal Bayar

İçel

Refik Koraltan

Kars

Fuad Köprülü

Aydın

Adnan Menderes

EK 2. DEMOKRAT PARTİ PROGRAMI

UMUMÎ PRENSİPLER

MADDE 1 - Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.

MADDE 2 - Partimiz demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna kanidir.

MADDE 3- Partimiz, demokrasiyi, millî menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna inanır.

MADDE 4- Geniş ve ileri manası ile demokrasi, bütün millet faaliyetlerine millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurttaşın ferdî ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

MADDE 5 - Aile ve mülkiye esaslarına dayanan Türk Cemiyetinde, içtimaî adalet ve insanî tesanüt prensiplerinin millî vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz. İnsanlık haysiyetinin korunması için çalışmak isteyen her işsiz yurttaşa iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi hallerde yurttaşların yardım görmelerini demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız.

MADDE 6 - İçtimai iş bölümünün tabii neticesi olarak çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerinin umumî menfaat çerçevesi içinde içtimaî adalet ve insanî tesanüt prensiplerine uygun olarak ahenkleştirilmesi lüzumuna ve imkânına inanıyoruz.

MADDE 7 - Umumî hayata her bakımından muvazeneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasî partiler kurulmasını, yani sadece Siyasî sahada teşkilatlanmış olmasını kâfi görmüyoruz; milletimizin iktisadî ve içtimai sahalarda da

suretle teşkilatlanması ve daha şuurlu bir birlik tecellisi için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimaî ve iktisadî maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.

MADDE 8 - Partimiz insanlık haysiyetine ve bu haysiyetin ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulunabilmesi ile korunabileceğine inanır ve bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeği başlıca vazifesi sayar.

MADDE 9 - Millî iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, millî hâkimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.

MADDE 10 - Millet Vekilliği seçimlerinin tek -dereceli olmasını, seçim kanunumuzda, bu esası ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadı ile, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 11 - Devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında, hiç bir siyasî faaliyette bulunmamaları ve siyasî partilere girmemeleri lüzumuna kaniyiz. Yalnız yükseköğretim mensupları mesleklerinin mahiyeti itibarı ile bundan müstesnadırlar.

MADDE 12 - Memleketimizin istiklâlini veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurttaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen veya memleket dışındaki siyasî teşekküllere bağlı olan siyasî cemiyet ve partilerin kanton dışı sayılmasını isteriz.

MADDE 13 - Yurttaşlar; arasında müşterek; bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Partimiz bütün yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanunî vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözüyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız Eğitim ve öğretim müesseselerimizi böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.

MADDE 14 - Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır. Dinin siyaset olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve tesanütü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine asla müsamaha olunmamalıdır.

MADDE 15 - Partimiz, inkılâpçılığı, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriştirmek ve geçmişten, kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için gereken bütün hamlelerin hemen tatbikine konulması manasında anlar.

MADDE 16 - Halkçılığı, hiçbir şahsa veya zümreye imtiyaz tanımamak, kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatlerini korumak manasında anlıyoruz. Hükümet ve idare, halktan, hakla beraber ve halk için olmalıdır.

MADDE 17 - Devletçiliği, iktisadî alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu biran evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadî faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollar ile hususî teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması, manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs ve sermaye faaliyeti ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleri ile genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletliliğimiz iktisadî şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.

MADDE 18 - Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletler arası siyasî, iktisadî ve kültürel iş birliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Millî varlığın ancak millî kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun bir realist yol olduğuna inanıyoruz.

MADDE 19 - İç işlerinde, hükümeti ve teşkilâtını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün

muamele ve münasebetlerinde yurttaşa tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanunî salahiyetlerin, idarî otorite temini bahane ile keyfi olarak kullanılması temayüllerini önlemeyi vazife edineceğiz. İyi bir idare cihazı kurabilmek için vazifenin icap ettirdiği salahiyetle mesuliyet hudutlarını kesin olarak tayin eylemek şarttır. Bütün salâhiyetlerin mahdut ellerde toplanması ve mesuliyetin zaafa uğraması neticelerini doğuran bürokratik zihniyet ve usullerin terki lüzumuna kaniyiz.

MADDE 20 - İllerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek maksatları ile kurulmuş olan il genel idare kurulları ile özel idareye belediyeler bütçelerini tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında gereken genişlikte yetkilerle teçhiz olunmalıdır. İllerde idare âmirlerine ve memurlara verilen, yetkilerin de genişletilmesini, yine işlerin yerinde görülmesi ve suretle yürütülmesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 21 - İİ genel kurulları ve belediyeler, beşer senelik çalışma plânları tanzimine sevk. Edilmeli ye bu plânlar merkezde, mahallî idarelere yol göstermek vazifesi ile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tabi tutulmalıdır. Şehir sınırları içindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve diğer ticari mahiyette umumi hizmet işletmelerinin belediyelere, devrini tabii buluyoruz.

MADDE 22 - Devlet hayatında, bütün idare şubelerimiz için, siyasi tesirler dışında ihtisas heyetlerince, umumi plân ve programlar hazırlanmasını ve bunların usul dairesinde kanunlaştırılmasını lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 23 - Devlet vazifelerinin günden güne artması ve devletin siyasî ve idarî bünyesinde iktisadî hareketin daha belirgin hale gelmesi yönündeki gelişme, memur meselesini umumî hayatın çetin bir meselesi haline koymuştur. Memurların her şeyden evvel halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır. Bu hususların sağlanması için, bilhassa şu esaslar üzerinde önemle durulmasını gerekli buluyoruz:

- a) Memurların hal ve atilerinin emniyet altına alınması; aylıkların, memur ve emeklileri geçim kaygısından kurtaracak dereceye getirilmesi.

- b) Memurların tayin, terfi, cezalandırılmaları hususlarının takdirden ziyade objektif usullere bağlanması.
- c) Ehliyet ve çalışkanlığın terfide başlıca esas tutulması,
- d) Çocuklarının okutulmasında memurlara kolaylık gösterilmesinin usulleştirilmesi.

MADDE 24 - Bütçemizin büyük bir kısmını memur ve emekli aylıkları teşkil ettiğinden, memurlarımızın terfi meselesi, sayıca az ve fakat yüksek vasıflı ve verimli memurla iş görmek prensibinin tatbikine bağlı bulunuyor. Bu, idare cihazının daha rasyonel bir görüşle tanzimi ve memur sayısını artırma yönündeki temayüllerin kesin olarak önüne geçilmesini zaruri kılmaktadır.



EK 3. ORJİNALLİK RAPORU

Tezin Turnitin Programına yüklenerek alınan İntihal Raporu (Print Screen Çıktısı) bu kısımda yer alacak (Program, Ardahan Üniversitesi Kütüphanelerinde kullanıma açıktır. Gerekli bilgiler kütüphane çalışanlarından alınabilir.) Ayrıca İntihal Raporunun (Print Screen Çıktısının) oran kısmının olduğu sayfada Enstitüye fiziki evrak olarak teslim edilecektir.



EK 4. ETİK KURUL YA DA MUAFİYET İZİNİ

Teze yönelik <https://ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003> adresinden erişilerek doldurulan Etik Kurul ya da Muafiyet Raporlarından hangisi alındıysa onun tezin bu kısmına eklenmesi gerekmektedir. Etik kuruldan izin alındıysa Etik Kurul onay yazısı eklenmelidir. Alınmadıysa Etik Kurul Muafiyet formunu eklemeniz yeterlidir.





Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

DEMOKRAT PARTİ'NİN TÜRK SİYASİ HAYATINA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Serap DEMİR

Yüksek Lisans Tzi

Ardahan, 2019

DEMOKRAT PARTİNİN TÜRK SİYASİ HAYATINA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Serap DEMİR

2019